

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені І.І. МЕЧНИКОВА

ДОМБРОВАН Тетяна Іванівна

УДК 811.11-112:1(043.3)

**СИНЕРГЕТИЧНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

Спеціальність 10.02.04 - германські мови

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Одеса - 2013

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі граматики англійської мови Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

- Науковий консультант:** доктор філологічних наук, професор
КОЛЕГАСВА ІРИНА МИХАЙЛІВНА,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова,
завідувач кафедри лексикології та стилістики
англійської мови.
- Офіційні опоненти:** доктор філологічних наук, професор
БУНІЯТОВА ІЗАБЕЛЛА РАФАЇЛІВНА,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
завідувач кафедри германських та романських
мов;
- доктор філологічних наук, професор
ЛЕВИЦЬКИЙ АНДРІЙ ЕДУАРДОВИЧ,
Інститут філології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка, професор
кафедри теорії та практики перекладу з англійської
мови
- доктор філологічних наук, професор
ПІХТОВНИКОВА ЛІДІЯ СЕРГІЇВНА,
Харківський національний університет імені
В.Н. Каразіна, професор кафедри німецької
філології та перекладу.

Захист відбудеться 23 січня 2014 р. о 12.30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.051.02 в Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова за адресою: 65058, Одеса, Французький бульвар, 24/26, ауд. 166.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І.І. Мечникова за адресою: 65082, Одеса, вул. Преображенська, 24.

Автореферат розіслано 20 грудня 2013 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.П. Матузкова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Сучасна наука про мову характеризується гетерогенністю дослідницьких парадигм, які мають свою історію та представлені низкою методологічних і концептуальних напрямів і шкіл, що зумовлено складністю предмету дослідження й різноманітністю підходів до нього. Сьогодні всі вони залишаються актуальними, що й визначає сучасний стан мовознавства як поліпарадигмальний (О.С. Кубрякова). Проте «наразі мовознавство являє собою мозаїку фактів, поодиноких експериментів, усталених штампів і набір гіпотез, кожна з яких пояснює системні відношення всередині окремих граматичних, фонетичних, лексичних та інших лінгвістичних сукупностей» (Р.Г. Піотровський). З огляду на це назріла негайна потреба в синтезі наукових доробок, у пошуку нових підходів до вивчення мови. Найбільш перспективним напрямом досліджень стає синергетика - вчення про універсальні закономірності еволюції складних динамічних систем.

XX століття увійшло в історію науки як епоха відкриттів у природознавстві, що змінили наукову картину світу та викликали необхідність перегляду традиційних уявлень про світоустрій. Протягом останнього часу триває поворот наукової думки від сприйняття світу в дусі ньютонівсько-лапласівського причинно-наслідкового детермінізму, передбачуваності та усталеності до уявлення про світ як нестабільний, безперервно змінюваний, нелінійний, інноваційний, такий, що знаходиться в стані самоорганізованої критичності. На основі синтезу природознавчих і гуманітарних наук формується нова - еволюційно-синергетична парадигма знання, а її ядро становить синергетика як теорія про самоорганізацію складних систем різної природи.

Міждисциплінарний статус синергетики зумовлюється онтологічними аспектами теорії самоорганізації, на яких базується холістично-динамічна картина всесвіту. З'являються дослідження в галузі соціосинергетики (В.П. Брянський, С.П. Капіца, Г.О. Котельников), історичної синергетики (В.І. Аршинов, І.О. Снегірьов), синергетичної антропології (В.Е. Войцехович) тощо. Синергетичні принципи використовуються в дослідженнях з економіки (В.С. Білоус), педагогіки (В.Г. Буданов, О.Г. Пугачова та ін.), філософії (І.С. Добронравова, В.С. Стьопін), із психології й мистецтвознавства (І.О. Євін, В.Г. Зінченко, В.І. Силантьєва та ін.).

Сьогодні спостерігається стрімке інтегрування синергетичної методології в царину гуманітарних наук, у тому числі й лінгвістику. У мовознавстві формується новий перспективний напрям - *лінгвосинергетика* (М.Ф. Алефіренко, К.І. Белоусов, В.Г. Борботько, Л.В. Броннік, І.А. Герман, О.І. Глазунова, Г.Г. Москальчук, Р.Г. Піотровський, Л.С. Піхтовнікова, В.А. Пищальникова, Є.В. Пономаренко, О.О. Селівакова та ін.). Концептуальну базу лінгвосинергетики як окремого - інтегративного - напрямку лінгвістичних студій складають основні методологічні принципи філософії, лінгвістики і синергетики. На відміну від традиційної лінгвістики, яка в межах структурно-системної парадигми доволі детально описала «стійкі» стани мовної системи, лінгвосинергетика звертає увагу на ситуації так званого фазового переходу - переорганізації та перебудови системи, що зумовлені впливом зовнішніх чинників. Іншими словами, сутність синергетичної парадигми в лінгвістиці полягає у пошуку

прихованих від безпосереднього спостереження механізмів самоорганізації та саморозвитку систем мови й мовлення (Р.Г. Піотровський).

Правомірність застосування синергетичного підходу у мовознавстві пов'язана з традиціями та напрацюваннями в рамках попередніх наукових парадигм, насамперед у руслі дослідження системних характеристик мови, що надає підстави твердити про спадкосмність лінгвосинергетики у відношенні до інших напрямів фундаментального мовознавства (Є.В. Пономаренко), а тому лінгвосинергетику можна вважати новим витком системних досліджень.

Використання ідей та методів синергетики у філології вже на сучасному етапі дало змогу отримати перші серйозні результати в дослідженні тексту, дискурсу, перекладу, ідіолекту, мовленнєвих девіацій, словотвору. Водночас дотепер поза увагою лінгвосинергетиків залишалися питання мовної еволюції, хоч людська мова постійно змінюється, і цей процес зупинити неможливо. Сьогодні констатують тенденцію значного зниження дослідницького інтересу до історії конкретної мови: «для будь-якого напрямку лінгвістичних досліджень характерна амнезія стосовно генези мов, уперте намагання замкнутися у теперішньому» (К.Ажеж), що акцентує на актуальності проблеми еволюційних змін у мові, доведено також її внесенням до десятка найважливіших проблем лінгвістики у XXI ст. (Г.В. Ейгер).

Науковці, які вивчають історію англійської мови, переважно зосереджуються на окремих явищах того чи іншого аспекту мовної системи (фонетики, словотвору, словникового складу тощо). Зусиль, націлених на відтворення якомога повнішої картини мовної еволюції у широкій часовій площині, було зроблено не так уже й багато (Б.О. Ілліш, О.І. Смирницький, В.М. Ярцева, О. Єсперсен, Д. Крістал та деякі інші). Фундаментальні дослідження еволюції окремих підсистем англійської мови (Н.М. Амосова, І.Р. Буніятова, М.М. Маковський, О.М. Мороховський, М.М. Полужин, І.С. Шевченко, Д. Бікертон, Л. Кемпбелл, Е. Троггт, О. Фішер, П. Хоппер та ін.) створюють умови для якісного переходу до побудови узагальненої варіативної моделі еволюції англійської мови на основі інтегративного підходу до вивчення змін у мовній мегахсистемі. «Надто дискретне викладення мовного матеріалу підштовхує сучасного дослідника замислитися над питаннями *про нові й досконаліші методи аналізу*» (О.Ф. Лосев). Вважаємо, що вдосконалення методів дослідження розгляду мовних явищ у ширшому часовому контексті є можливим у разі виходу за межі вузької спеціалізації, у міждисциплінарній спрямованості досліджень й у розширенні поняттєвого інструментарію для всебічного вичерпного вивчення такого багатогранного феномену, як людська мова.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю переосмислення у новому ракурсі традиційної лінгвістичної проблематики, пов'язаної з типологічною трансформацією англійської мови. Наразі залишаються невизначеними механізми саморегуляції складної взаємодії когерентно пов'язаних підсистем англійської мови. У методологічному плані актуальність реферованої дисертації зумовлена необхідністю залучення синергетичної методології і нової метамови до вивчення історичних змін у системі англійської мови з метою побудови синергетичної моделі англійської мови як самоорганізованої мегахсистеми та у відкритті нових

перспектив дослідження мовної динаміки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у межах наукової теми кафедри граматики англійської мови факультету романо-германської філології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова «Когнітивно-дискурсивна категоризація різномовних мовних і мовленнєвих явищ у синхронії та діахронії» (номер державної реєстрації 0113U002692). Тема дисертації затверджена Вченою радою ОНУ імені І. І. Мечникова (протокол № 4 від 25.12.2012).

Об'єктом дослідження є динамічна організація англійської мови в історичній ретроспективі.

Предмет аналізу становлять фазові переходи в системі англійської мови, що утворюють цілісну синергетичну модель розвитку англійської мови.

Матеріал дослідження склали оригінальні тексти різних історичних періодів англійської мови (X–XXI ст.), у тому числі п'ять хронологічно різних версій Біблії (XI–XX ст.). Давньоанглійську мову проаналізовано на матеріалі англосаксонського літопису (*The Anglo-Saxon Chronicle*) і поезії (*The Complete Corpus of Anglo-Saxon Poetry; Beowulf*). Джерела середньоанглійського періоду представлено творами Дж. Чосера (*The Parliament of Fowls, The Canterbury Tales*) та пам'ятками північного (*Cursor Mundi*), південного (*Layamon's Brut, The Owl and the Nightingale*), східно-центрального (*The Peterborough Chronicle 1137, The Ormulum*) і західно-центрального (*William Langland's Piers Plowman, John Trevisa's Dialogue between a Lord and a Clerk*) діалектів. Ранньоніовоанглійський період досліджено на матеріалі творів В. Шекспіра. Фактичною базою вивчення сучасної англійської мови служили матеріали Британського національного корпусу, а також художні твори англійських авторів. Залучено дані 4 етимологічних і 9 тлумачних словників.

Мета реферованої роботи полягає у побудові синергетичної моделі розвитку англійської мови.

Реалізація цільової установки дисертаційного дослідження передбачає необхідність вирішення таких **завдань**:

- окреслити предметну сферу лінгвосинергетики в цілому і діахронічної лінгвосинергетики зокрема;
- описати систему методологічних принципів дослідження в галузі діахронічної лінгвосинергетики;
- визначити категорійний апарат процесуально зорієнтованої метамови аналізу;
- уточнити традиційне визначення поняття *системи* у ракурсі синергетичного світосприйняття;
- кваліфікувати проблему глотогенеза з позицій лінгвосинергетики;
- розкрити синергетичні властивості англійської мови;
- виявити та відтворити механізми розвитку англійської мови як інформаційної синергетичної системи;
- висвітлити природу і сутність фонетичних змін в англійській мові в контексті синергетики;

- розглянути в історичній ретроспективі морфологічну композицію англійського слова;
- простежити історичну динаміку змін у граматичній системі англійської мови;
- схарактеризувати з позицій синергетики феномен граматикалізації як один з механізмів мовних змін;
- встановити ступінь впливу екстралінгвальних факторів на становлення і розвиток різних підсистем англійської мови;
- проаналізувати з нових методологічних позицій зміни у лінгвальному ландшафті планети в умовах глобалізаційних процесів сучасності.

Методологічну базу дослідження становить еволюційно-синергетичний підхід до вивчення організації та функціонування складних систем будь-якої онтології. Дослідниця методика дисертації творчо розвиває ідеї вітчизняних і зарубіжних учених - Ф.С. Бацевича, Г.Р. Бунятової, Б.О. Ілліша, О.М. Князевої, А.К. Корсакова, С.П. Курдюмова, А.Е. Левицького, Р.Г. Піотровського, Л.С. Піхтовнікової, О.І. Смирницького, В.Г. Таранця, В.М. Ярцевої, О. Єсперсена, Б. Мандельброта, Г. Пауля, І.Р. Пригожина, Е. Тротт, Г. Хакена та ін.

Методи дослідження. Для забезпечення достовірності отриманих результатів і висновків у роботі використано традиційні та інноваційні методи дослідження. Традиційні методи містять: *спостереження* досліджуваних феноменів, *аналіз* і *опис* їхніх змін і функціонування, *індукцію* (при узагальненні результатів спостереження), *дедукцію* (при перевірці узагальнювальних тверджень на конкретному мовному матеріалі), *порівняння* (при зіставленні станів мовної системи у різні періоди розвитку), *формалізацію* (при розгляді питань синтаксичної деривації). *Кількісний аналіз* залучено для встановлення динамічних характеристик мовних підсистем. Разом із традиційними, методами дослідження у роботі послідовно застосовується *метод моделювання* при відтворенні історії змін у різних підсистемах англійської мови. *Мережеве моделювання* використовується для зображення мовної організації як безмасштабної мережевої (сітьової) структури. *Синтез* еволюційно-синергетичної, функціональної та когнітивної наукових парадигм для процесуально орієнтованого та багатобічного дослідження питань еволюції мови в цілому і розвитку конкретної (в нашому випадку - англійської) мови зокрема вважаємо принципово значущим.

У роботі також використано такі *дослідницькі прийоми*, як лінгвогеографічні зіставлення (у площині: діалекти - топоніми), лінгвоісторичні порівняння (у площині: історія мови - історія народу) й аналіз міжмовних запозичень.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вона започатковує новий напрям у межах лінгвосинергетики, націлений на розкриття механізмів самоорганізації мови як синергетичної системи, який пропонуємо називати *діахронічною лінгвосинергетикою*.

Виявлені у рамках синергетики закономірності еволюції та самоорганізації складних систем уперше спроектовано у сферу діахронічного дослідження людської мови, що дало змогу з нових позицій розглянути питання походження мови (глотогенеза) та деякі механізми її змін. Значно поглиблено знання про феномен граматикалізації.

Новим є твердження про еволюцію мови як про зміну просторово-часової конфігурації станів мовної мегасистеми, що пояснює можливість типологічної трансформації мови в ході її історичного розвитку. В науковий узус уведено і визначено поняття *фазовий простір мови*.

Вперше виокремлено й розглянуто властивості англійської мови саме як синергетичної системи. Доведено, що фундаментальною характеристикою мовної системи виступає фрактальність її організації.

З нового боку схарактеризовано ретроспективу розвитку англійської мови. Вперше на матеріалі англійської мови висвітлено історичну динаміку ранговості параметрів керування системи й запропоновано розуміння еволюції англійської мови як зміни параметричного патерну мовної мегасистеми.

Вперше синергетична концепція темпосвітів проєктується на проблемне поле історичної граматики англійської мови, що зокрема дало підстави запропонувати поглиблену дефініцію мови. Новим також є положення про те, що еволюція англійської мови базується на синхронізації темпосвітів у граматичній системі даної мови.

Вперше явище синтаксичної деривації в англійській мові представлено як синергетичний процес, відкрито нові перспективи у дослідженні процесів породження різномасштабних структур.

• Вперше з позицій еволюційно-синергетичної парадигми розглянуто й проаналізовано зміни у морфологічній структурі англійського слова, виявлено доцентрову спрямованість цих змін, продемонстровано складну природу простого слова.

Висвітлення факторів впливу на мовну систему з боку зовнішнього середовища, а також вивчення ступеня цього впливу на різні підсистеми англійської мови дозволили увести поняття *анізотропії мовної системи* як скалярної властивості стійкості системи мови в цілому та її підсистем зокрема до тиску зовнішніх факторів.

Теоретична цінність роботи зумовлена принципово новим підходом до дослідження проблем еволюції англійської мови, що уможливило розбудову діахронічної лінгвосинергетики як методологічно нового міждисциплінарного напрямку в дослідженні питань мовного розвитку. Діахронічна лінгвосинергетика розглядає мову в аспекті її історичного розвитку і фокусує увагу на ситуаціях якісних змін у системі мови в цілому та її підсистемах зокрема.

В запропонованій роботі з позицій синергетичної методології уточнено поняття системи, визначено прикладний потенціал лінгвосинергетики, окреслено цілі та завдання лінгвосинергетики в цілому і діахронічної лінгвосинергетики зокрема, скореговано стосовно діахронічних досліджень категорійний апарат лінгвосинергетики.

До теоретичного арсеналу історичної фонетики англійської мови введено поняття *простір фонетичної системи мови*, яке дає підстави розкрити природу і сутність змін у вокалізмі та консонантизмі англійської мови.

Історичну лексикологію англійської мови збагачено поняттям про фрактальну динаміку морфологічної композиції слова.

Моделювання фазових переходів в історії англійської мови та розкриття механізмів цих переходів, а також подальша розробка синергетичної концепції темпосвітів є вагомим внеском у розвиток еволюційної лінгвістики взагалі та історичної граматики англійської мови зокрема.

Отримані нові дані поглиблюють знання про динаміку функціонування та змін як мовної мегасистеми в цілому, так і її окремих складників.

Розроблена методика, отримані результати і висновки мають вагоме значення для теоретичних узагальнень у царині розвитку англійської мови, відкривають нові перспективи у наміченому напрямі і слугують фундаментом для подальших наукових розвідок у межах діахронічної лінгвосинергетики на матеріалі інших мов.

Практичне значення дисертаційного дослідження зумовлено можливістю використання отриманих висновків і результатів при написанні наукових праць, підручників і навчально-методичних посібників, а також у лекційних курсах і на практичних заняттях з історії англійської мови, лексикології, теоретичної фонетики, теоретичної граматики, загального мовознавства, у спецкурсах.

Основні результати проведеного дослідження внесено до розроблених автором лекцій із дисциплін «Сучасні граматичні течії», «Загальнотеоретичний курс англійської мови як другої іноземної», а також до авторського спецкурсу з лінгвосинергетики, який викладається на факультеті романо-германської філології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Залучення основ лінгвосинергетики до навчальної програми на філологічних факультетах університетів вважаємо принципово важливим для підвищення рівня професійної підготовки майбутніх лінгвістів.

Апробація результатів дисертації. Основні результати проведеного дослідження представлено в доповідях на таких міжнародних наукових і науково-практичних конференціях: «Теория и технология иноязычного образования» (Київ, 2011); «Мова. Культура. Комунікація: Семіосфера у динаміці» (Чернігів, 2011); «*European Science and Technology*» (Мюнхен, Німеччина, 2012); «*Perspektywy rozwoju nauki*» (Гданьськ, Польща, 2012); «Перспективы развития современной филологии» (Санкт-Петербург, Росія, 2012); «Грани современной науки» (Краснодар, Росія, 2012); «Филология и лингвистика: современные тренды и перспективы исследования» (Краснодар, Росія, 2012); «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2012); «Філологія XXI століття: Теорія. Практика. Перспективи» (Одеса, 2013); «Актуальні проблеми іноземної мови професійного спрямування» (Київ, 2013); «Сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі: Інтерактивні технології навчання» (Київ, 2013); «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2013); «Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика» (Київ, 2013); і на таких *всеукраїнських* науково-практичних конференціях: «Сучасна германістика: Теорія і практика» (Дніпропетровськ, 2012); «Лінгвістика. Комунікація. Освіта» (Луганськ, 2013).

Результати дослідження обговорювалися на щорічних наукових конференціях професорсько-викладацького складу факультету романо-германської філології Одеського національного університету імені Т.І. Мечникова (2010 - 2013).

Публікації. За темою дослідження опубліковано 51 роботу, серед них: монографія «Язык в контексте синергетики» (Одеса, 2013), навчальний посібник «Загальнотеоретичний курс англійської мови як другої іноземної» (Вінниця, 2009), 2 розділи в зарубіжних колективних монографіях (Штутгарт, Німеччина, 2013; Новосибірськ, Росія, 2013), 33 статті у періодичних наукових виданнях, з яких 27 статей у фахових виданнях України, 9 тез і 5 матеріалів доповідей на міжнародних і всеукраїнських конференціях. Усі публікації виконано одноосібно.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (762 позиції) і додатку. У роботі 21 таблиця і 24 рисунки. Обсяг основного тексту дисертації становить 379 сторінок, загальний обсяг роботи складає 462 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність дисертаційної проблематики, сформульовано мету та окреслено основні дослідницькі завдання, зазначено об'єкт і предмет аналізу, схарактеризовано застосовані методи лінгвістичного аналізу, розкрито наукову новизну, теоретичне значення і практичну цінність роботи, наведено дані про апробацію результатів проведеного дослідження.

Перший розділ «Лінгвосинергетика і нові стандарти епістемології» містить короткий огляд становлення синергетики і розвитку синергетичної проблематики, висвітлює концептуально-методологічні засади лінгвосинергетики, окреслює аплікативний потенціал, завдання і базовий поняттєвий апарат лінгвосинергетики, а також визначає її місце в колі міждисциплінарних напрямів дослідження мови.

Звертаючись до історії становлення і розвитку синергетики та еволюції її проблематики, ми спираємося на думку академіка В.І. Вернадського про те, що «збереження історичного аспекту в науковій роботі є завжди необхідним, оскільки дає можливість критично ставитися до наукових теорій і гіпотез».

Синергетикою (від грец. *оінуеруеш*. - співпраця, узгоджена дія), за Г. Хакеном, називають науку про сумісну, когерентну дію компонентів і підсистем у різних складних системах. Синергетику слід вважати поглибленням загальної теорії систем, історично першим варіантом якої є тектологія О.О. Богданова, а також кібернетики як науки про управління та зв'язок (Н. Вінер), теорії катастроф (Р. Том), теорії дисипативних структур (І.Р. Пригожин), теорії динамічного хаосу, теорії фазових переходів, теорії бифуркацій, теорії хвильових процесів та ін. Синергетика переміщує увагу зі стану гомеостазу і зосереджується на перехідних фазах саморегульованої відкритої системи.

Одним з основних понять синергетики є *самоорганізація* - впорядкування структури складноорганізованої відкритої системи. Знаходячись у хаотичному стані, система рухається у пошуках виходу на той чи інший *атрактор* (тобто на той чи інший можливий режим свого існування), проте на цьому шляху з'являються «гілки» в траєкторії - можливі варіанти подальшого розвитку системи. Точки розгалуження таких «гілок» у синергетиці називають точками *бифуркації*.

Багатоваріантність майбутнього розвитку системи, яка «згорнута» в точках біфуркації (хоч точніше їх називати точками поліфуркації) знімається під впливом тих чи інших *флуктуацій* - випадкових відхилень або обставин, які підштовхують систему до вибору того чи іншого стану. Процес самоорганізації проходить при *фазових переходах*, тобто при переході системи до якісно нового стану.

Поняття самоорганізації та фазового переходу нерозривно пов'язані з такими основними філософськими законами, як закон переходу кількості в якість та закон заперечення заперечення. Синергетику з філософією зближує також принцип універсального взаємозв'язку субстанцій, або світової інгресії, яка віддзеркалює принцип безперервності матерії, про що детально писав О.О. Богданов у «Тектології». Філософська складова синергетики утворює основи для так званого синергетичного стилю мислення, що, у свою чергу, сприяє експансії синергетики в гуманітарні сфери знання. В гуманітарних науках синергетика виступає, радше, як міждисциплінарний методологічний підхід до вивчення складних систем різної онтології. У науці про мову синергетика набуває статусу наукової парадигми.

У нашій роботі поділяємо думку вчених про синергетику як багатовимірний феномен. Зокрема, за О.М. Князевою, виокремлюють: *науковий* вимір синергетики (синергетика-позиціонується як особливий напрям наукових досліджень); *філософський* вимір синергетики (скерованість синергетики на вивчення універсальних закономірностей самоорганізації); *методологічний* вимір синергетики (пов'язаний зі змінами в концептуальній мережі пізнання, що зумовлено радикальним зсувом від «буття» до «становлення»); *епістемологічний* вимір синергетики (актуалізується в застосуванні синергетичних моделей у дослідженні когнітивних і креативних процесів); *соціальний* вимір синергетики (реалізується в залученні синергетичних моделей до вивчення складних соціальних процесів) і *футурологічний*, або *прогностичний* вимір (синергетикою послуговуються як новою методологією для дослідження майбутнього та у прогнозуванні подальшого розвитку складних систем).

Здійснене нами дослідження доводить, що синергетиці притаманний ще один вимір - назвемо його *гуманітарним*. Це застосування синергетичної методології в дослідженні складних систем, пов'язаних з людиною, в тому числі й людської мови як унікальної складноорганізованої мегасистеми. Цей вимір упритул наблизений до названого вище епістемологічного виміру синергетики. Проте якщо останній пов'язаний з когнітивною діяльністю людини, то виокремлений нами гуманітарний вимір фокусує увагу на складних системах як результаті діяльності людини й у подальшому вивчає поведінку цих утворених людиною складних систем. Іншими словами, епістемологічний вимір і гуманітарний вимір синергетики розглядаємо як комплементарні, тобто такі, що передбачають один одного.

Далі у розділі висвітлено методи синергетики, оскільки вони склали основу запропонованої в дисертації методики дослідження мовних явищ. Для вченого важливо не просто детально описати ті чи інші явища: «важливіше знайти правила, що пояснюють їх, або побудувати загальну теорію таких правил» (Н. Хомський).

Методологічні принципи синергетики, вперше сформульовані у 1995 році В.Г. Будяковим, містять два структурних принципи Буття (*гомієостатичність* та *ієрархічність*), які

характеризують фазу стабільного функціонування системи, і п'ять принципів Становлення - *нелінійність*, *неспійність*, *незамкнутість*, *динамічна ієрархічність*, *спостережуваність*, які характеризують фазу трансформації, поновлення системи. Синергетика скерує дослідника до синтезу знань, отриманих у різних галузях науки, виводить на міждисциплінарний рівень дослідження і створює новий інтелектуальний простір.

Дисциплінарний підхід до вивчення об'єкта передбачає використання поняттєвого апарату та конкретних методик дослідження, що були напрацьовані в окремо взятій дисципліні. Міждисциплінарний підхід реалізується у двох напрямках: по-перше, він припускає розширення поняттєвою апарату конкретної науки і методології дослідження за рахунок залучення категорій і методик аналізу інших наукових дисциплін (назвемо це відцентровим вектором), і, по-друге, він переміщує об'єкт дослідження у фокус наукової рефлексії представників різних дисциплін (назвемо це доцентровим вектором міждисциплінарних студій). Дисциплінарність і міждисциплінарність не протилежні, а комплементарні поняття, оскільки доповнюють одне одного, даючи змогу вченим найповніше й у різних ракурсах схарактеризувати досліджувані явища, їхню сутність, внутрішню будову і зовнішні зв'язки. Крім того, міждисциплінарний підхід значно розширює експланаторний потенціал дослідження, збагачуючи окрему конкретну дисципліну категоріями і методиками несуміжних наукових сфер. Сучасна наука знаходиться на такому рівні розвитку, коли практично не існує явища, яке б виступало об'єктом вивчення лише однієї наукової дисципліни. І людина, і природа, і суспільство, і навіть мова вже давно не є монодисциплінарними об'єктами дослідження. Саме міждисциплінарні напрями дослідження виявляються плідними завдяки їхній спроможності розсунути рамки наукового мислення та сформувати цілісність сприйняття феноменів, що вивчаються.

Міждисциплінарність синергетики полягає в синтезі напрацьованих у рамках різних наук методів і принципів дослідження складних систем, етапності їхньої самоорганізації та закономірностей функціонування. Перші серйозні спроби залучення поняттєвого апарату і методології синергетики до вивчення фактів мови вже зроблено в працях Р.Г. Піотровського, [А. Герман, Л.С. Піхтовнікової, В.А. Піщальникової та багатьох інших дослідників, роботи яких заклали надійний фундамент інтегративного напрямку – лінгвосинергетики.

Концептуально-методологічну платформу лінгвосинергетики становлять філософія, лінгвістика й синергетика. Проте ідеї синергетики не є абсолютно новими для мовознавства. Максимально наблизилася до «синергетичного» погляду на мову В. фон Гумбольдт, який ще у першій, чверті XIX ст. висловлював думки про самоорганізацію і саморегуляцію мови, а також П. Флоренський, який фактично вказував на рекурсивність і фрактальність мислення. І.А. Бодуєн де Куртене писав про спрямованість мови із стану хаосу до стану порядку, а Е. Сепір виступав за розширення предметної галузі мовознавства, а отже, за міждисциплінарні дослідження.

Сучасна наука про мову є монооб'єктною (об'єктом виступає мова у всьому структурно-функціональному різноманітті) і поліпредметною (проблематика мовознавства дуже широка)

і, як результат, являє собою констеляцію міждисциплінарних напрямів, багато з яких оформились у самостійні галузі наукового знання, мають власний предмет і методи дослідження. Серед них слід назвати антропологічну лінгвістику, ареальну лінгвістику, етнолінгвістику, лінгвокультурологію, когнітивну лінгвістику, психолінгвістику, соціолінгвістику, комп'ютерну лінгвістику, математичну лінгвістику тощо. *Лінгвосинергетика визначається нами як один із методологічних підходів до опису динамічного простору мови як послідовної зміни в часі станів мінливої мовної мегасистеми.* На відміну від традиційної лінгвістики, яка в межах структурно-системної парадигми доволі детально описала «стійкі» стани мовної системи, лінгвосинергетика звертає увагу на ситуації так званого фазового переходу — перебудови системи під впливом зовнішніх чинників. Не відкидаючи системної організації людської мови, лінгвосинергетика доповнює філологічну традицію положеннями про мову як про відкриту і нелінійну систему.

Поняття *відкритості*, та *нелінійності* є ключовими характеристиками системи: «всі реальні системи, як правило, відкриті та нелінійні. <...> закритість і лінійність є винятком з правила, надмірне, часто неправомірне, спрощення дійсного стану справ» (О.М. Князева). Не викликає сумніву той факт, що мова є відкритою системою, тобто такою системою, яка безперервно контактує з оточуючим її середовищем. Мова є також нелінійною системою, де кожна з її підсистем має цілий спектр можливостей розвитку, багатоальтернативність еволюційних шляхів. Про стабільність мовної системи можна говорити лише умовно, бо мова завжди динамічна. Умовно стабільними можна вважати окремі підсистеми мови протягом певного історичного періоду, коли з боку зовнішніх чинників мова не зазнає суттєвого впливу, тобто такого впливу, який спричинив би стан нерівноваги в цих підсистемах. І навпаки, нестійкість стану підсистем, виникнення хаосу сигналізують про входження цих підсистем (та/або системи в цілому) у так званий режим із загостренням, що веде до якісних змін у системі. Саме з'ясування співвідношення «стабільність уз нестабільність» у процесах самоорганізації складних динамічних відкритих систем, якою і є мова, відіграє ключову роль у розумінні загальних закономірностей еволюції досліджуваних систем.

Об'єктом дослідження лінгвосинергетики виступають як мова, так і мовлення і мовленнєва діяльність, що розглядаються як складноорганізовані, синергетичні системи. Наші спостереження над сучасним розвитком лінгвосинергетики свідчать, що наразі найактивніше розробляються окремі проблеми синергетики тексту (К.І. Белоусов, О.І. Глазунова, І.Ю. Моїсєєва, Г.Г. Москальчук) і дискурсу (М.Ф. Алефіренко, О.Ю. Муратова, Л.С. Піхтовнікова, Є.В. Пономаренко), менш розроблені проблеми синергетики перекладу (Л.В. Кушніна), синергетики, мовленнєвих девіацій (В.Е. Пашковський, В.Р. Піотровська, Р.Г. Піотровський), ідіолекту (О.О. Семенець), словотвору (С.М. Єнікєєва).

В контексті реферованої роботи звернення до синергетики у процесі дослідження *мовної системи* зумовлено ознаками мови як динамічної, складноорганізованої синергетичної системи. З огляду на традиційну дихотомію

«синхронія»:«діахронія», ми виокремлюємо синхронічну лінгвосинергетичну і діахронічну лінгвосинергетичну. Синхронія та діахронія являють собою дві невід'ємні площини дослідницького процесу, й майже неможливо віддати перевагу лише одній із цих площин. Вони перебувають у відношеннях комплементарності, повного доповнення (своєрідні лінгвістичні «інь і ян»). Знання сучасного стану досліджуваної системи або її фрагмента є дуже важливим (назвемо це «знанням ушир»). Проте не менш суттєвим видається проникнення в історію становлення та змін системи, вияв закономірностей її організації, пояснення її «поведінки» на тому чи іншому етапі існування, окреслення тенденцій і можливих шляхів розвитку на майбутнє (назвемо це «знанням вглиб»). Розподіл на синхронічну і діахронічну лінгвосинергетичну має умовний характер, оскільки система мови завжди рухома. Розокремлення синхронічного й діахронічного підходів передбачає лише тимчасове виокремлення вивчення мови в стані рухомої рівноваги (синхронія) та в стані фазового переходу, що викликає якісні зміни в організації та функціонуванні мови (діахронія). З огляду на зазначене вважаємо, що діахронію можна уявити у вигляді парадигми синхронічних різночасових зрізів, як своєрідне генеалогічне дерево станів системи, де його гілки виступають траєкторіями руху системи, а місця відгалуження - точками біфуркацій, у яких система знаходилася перед вирішальним для неї на той момент вибором подальшого розвитку.

Основне *завдання* лінгвосинергетичне вбачаємо у виявленні, описі та поясненні механізмів внутрішньої динамічної структури мови із залученням принципів дослідження і поняттєвого апарату синергетики. *Об'єктом дослідження* в діахронічній лінгвосинергетичній виступають перехідні явища у мові, мовна система в стані критичності її розвитку. Діахронічна лінгвосинергетика зосереджується на процесах, що передують точці біфуркації (моменту вибору шляху подальшого розвитку системи) та відбуваються в ній самій, при цьому слід акцентувати увагу на факторах випадковості альтернатив подальшого розвитку (вибір атратора), на флуктуаціях і на впливі зовнішніх чинників. Вивчення багатовекторного спектру альтернатив у системі, яка знаходиться в критичному стані, допоможе спрогнозувати можливі шляхи розвитку системи мови в межах заданого просторово-часового діапазону.

Головна *ціль* діахронічної лінгвосинергетичної полягає у «схоплюванні» й осмисленні саме станів становлення, у моделюванні еволюції конкретної мовної системи з прогнозуванням варіантів її подальших змін у залежності від багатовекторних біфуркацій та різноманіття потенційних атраторів. Діахронічна лінгвосинергетика виходить із того, що різні складники мовної мегасистеми характеризуються різними темпами змін, а тому еволюційний процес неможливо уявити у вигляді лінійно розгорнутої стрічки або спрямованих у височінь сходів. Зрушення ракурсу дослідження у бік еволюційної складності та необхідність адекватного висвітлення спостережуваних феноменів нагально потребують розширення традиційного категорійного апарату лінгвістики і залучення таких понять, як емерджентність, самоорганізація, хаос, порядок, флуктуації, біфуркація, атратор, керівний параметр, фрактал, дисипативний процес та деяких інших.

Другий розділ «Англійська мова як синергетична система» висвітлює основні характеристики англійської мови як синергетичної системи. Атрибут «синергетична» у визначенні мови як системи є узагальнювальним і поєднує поняття «складна», «ієрархічна», «відкрита», «динамічна», «мінлива», «саморегульована», «нелінійна», «нерівноважна», «адаптивна» та ін.

Англійська мова являє собою ієрархічно організовану мегасистему, в якій усі складові компоненти (елементи, підсистеми тощо) когерентно пов'язані на всіх структурних рівнях. Вважаємо, що складність будь-якої системи визначається не стільки існуванням великої кількості різноманітних компонентів, скільки наявністю різноманітних зв'язків і взаємодій між компонентами всередині системи, а також їхньою спроможністю встановлювати нові (парадигматичні, синтагматичні тощо) відношення з іншими компонентами, «вбудовуватися» у готові, змінювати наявні та/або створювати нові «контакти». Звідси випливає, що складність системи тісно пов'язана з її динамічністю.

Очевидно, що мова знаходиться в стані динаміки, зазнаючи впливу як внутрішніх, так і зовнішніх чинників змін і розвитку. Мовна мегасистема, яка складається з ієрархічно структурованих і взаємопов'язаних систем і підсистем, стійка лише відносно, точніше кажучи, є нерівномірно стійкою, оскільки окремі її частини в певний момент або проміжок часу можуть бути нестабільними, а деякі інші можуть перебувати в стані відносно стабільності. Проте підсистеми мови не змінюються з однаковою швидкістю. Вивчення історії англійської мови свідчить, що фонетичні процеси відрізняються високою динамікою, базовий лексичний шар характеризується рухливістю в меншій мірі, синтаксична ж структура є найбільш стійкою з усіх. За нашими спостереженнями, швидкість змін, які відбуваються на різних ієрархічних рівнях мовної мегасистеми, обернено пропорційна «розміру» одиниці членування: що «менша» одиниця, то- легше вона піддається змінам, і навпаки. Під «розміром» ми розуміємо не тільки і не стільки лінійну протяжність тієї чи іншої одиниці, скільки її структурну організацію. Так, фонема є найменшою одиницею мовної системи і, виконуючи смислодиференціовальну функцію, слугує будівельним матеріалом для морфем. Морфемі виступають найменшими значущими одиницями мови, з яких за тим чи іншим патерном утворюються лексеми. Одиниця синтаксичного рівня - речення - характеризується ще складнішою організацією, оскільки граматична структура речення кодує різноманітні ситуації зовнішнього світу.

Для збереження своєї життєздатності і функціональності система має також бути гнучкою, адаптивною, тобто повинна вміти підлаштовуватися під мінливі зовнішні умови існування, вносити відповідні корективи у свою структуру і діяльність, шукати нові можливості гармонійного (тобто рівноважного) існування. Ступень адаптивності системи до середовища залежить від її спроможності самоорганізуватися, тобто трансформувати внутрішні зв'язки (між складниками системи) і зовнішні зв'язки (системи з оточуючим її світом).

Визначення мови як синергетичної мегасистеми треба доповнити ще одним поняттям - нелінійність. Нелінійність у математиці позначає певний вид рівнянь, які можуть мати кілька якісно різних рішень. У світоглядному плані ідея нелінійності знаходить утілення у

багатоваріантності, альтернативності шляхів еволюції та її незворотності. Нелінійність мовної мегасистеми виявляється на різних рівнях її організації. Так, наприклад, у реченні кількість зв'язків між словами завжди перевищує кількість слів. На рівні ж тексту і окремі слова, і сполучення слів, і речення, і надфразові єдності реалізують чисельні про-та ретроспективні зв'язки, цементуючи текст у єдину, складну, ієрархічно впорядковану систему.

В дослідженні нелінійних явищ важливу роль відіграють геометричні образи та уявлення. В нашій роботі поняття нелінійності моделюємо за допомогою так званої безмасштабної мережі з кластерною структурою. Термін «безмасштабна мережа» був запропонований у 1999 р. американським фізиком А.-Л. Барабаші при вивченні різного роду зв'язків (соціальних, нейронних, «всесвітньої павутини» тощо). Безмасштабна мережа має кластерну структуру й утворена з «вузлів», кожен із яких репрезентує певний компонент системи, і «ребер», що відображають зв'язки компонентів між собою. Застосування мережевої моделі є цілком виправданим при вивченні комбінаторного потенціалу частин англійської мови. Частиномовна сітка має кластерну структуру, в якій кожний кластер - це окремий лексико-семантичний розряд із притаманною йому валентною парадигмою. Високий/низький ступінь кластеризації виступає характеристикою комбінаторних властивостей різних частин мови. У ролі ядерних вузлів-концентраторів на семантико-синтаксичному рівні граматичної системи англійської мови виступають дієслівні та іменні сполучення (кластери). Така інтерпретація повністю узгоджується з психолінгвістичними основами побудови висловлення як одиниці мовлення. Проте безмасштабна мережа не є застиглим графом, оскільки «за словами не закріплено постійного значення. За словом завжди стоїть багатомірна система зв'язків» (О.Р. Лурія). Як і будь-яка відкрита система, вона розвивається, що виявляється у змінах її конфігурації. В динамічній відкритій системі можливі втрати старих зв'язків і виникнення нових, при цьому нові елементи приєднуються не випадковим, хаотичним способом, а на основі так званого механізму преференційного приєднання, відповідно до якого ступінь виникнення нових зв'язків зростає зі збільшенням ступеня (тобто кількості «ребер») вузла. Виникнення нових зв'язків може бути зумовлено зміною усталеної дистрибуції досліджуваної одиниці, використанням її у новому контексті, в іншій семантичній ролі або синтаксичній функції, що, безумовно, відбивається на якісно-кількісних характеристиках валентної парадигми і як одиниці приєднувальної, і як одиниці приєднуваної.

Нелінійність мовної мегасистеми виявляється в залежності властивостей і функціонування цієї системи від поведінки кожного з її елементів. Наявність елементів із так званими ступенями свободи, що виступають основною причиною непередбачуваності подальшої поведінки цих елементів, перешкоджає прогнозуванню поведінки системи в цілому. Вирішальну роль для збереження цілісності системи у нерівноважному стані відіграють параметри порядку, або керівні параметри - константи системи, які визначають «координати» і конфігурацію станів даної системи на певний момент (проміжок) часу та синхронізують дію її компонентів.

У мові роль параметрів виконують різні граматичні категорії, при цьому з часом і як наслідок відкритості мовної системи параметри можуть змінюватися. Порівн. параметр порядку слів у давній і сучасній англійській мові:

	<i>Na</i>	<i>pu</i>	<i>minne</i>	<i>pearft</i>	<i>hafalan</i>	<i>hydan.</i>
/букв.:	No	you	my	need	head	hide.../
	NOM.Sing.	ACC. Sing.	Ind.PRES	ACC. Sing.	Inf.	
	<i>You will not need to hide my head... (Beowulf)</i>					

Таким чином, синергетичне бачення системи дає підстави додати нові смисли у поняття мовної системи. Вже недостатньо уявляти систему як певне фіксоване, замкнене ціле, що має жорсткі границі й утворене сукупністю пов'язаних елементів. Визначення мовної системи повинно відбивати нестійкість, відкритість, нелінійність, кооперацію та ко-еволюцію її складників.

Категорійний апарат лінгвосинергетики також включає поняття «фрактал» на позначення явищ масштабної інваріантності, коли фрагмент структури є подібним до її більшої частини або до структури в цілому.

Мовна система організована за фрактальним принципом, відповідно до якого елементи одного рівня, об'єднуючись, стають «цеглинками» для побудови більш складних утворень, які, у свою чергу, виступають вихідним матеріалом для конфігурацій ще складнішого рівня тощо. Так, фонемі об'єднуються у морфемі, з яких згодом утворюються слова. Слова комбінуються в сполучення і далі в речення, з речень народжується текст. Із зростанням рівня комбінування різко - в геометричній прогресії - зростає діапазон можливих комбінацій. Так, кількість літер алфавіту в мові у сотні разів менша за кількість слів, створених цими літерами. В той самий час словниковий склад мови слугує для побудови фактично безкінечної кількості речень, і якщо слова, з певною часткою похибки, все ж таки можливо підрахувати і зафіксувати в словниках чи створити величезну базу даних на кшталт *The British National Corpus*, то у випадку з реченнями, а тим більше — текстами, це вже не є можливим навіть в умовах сучасного науково-технічного прогресу.

За нашими спостереженнями, патерн самоподібності в структурній організації англійської мови представлено суб'єктно-предикатною структурою S-P, яка є вербальним утіленням пропозиції як «одиниці зберігання знання, що репрезентує світ» (О.С. Кубрякова). Цю структуру знаходимо не лише на рівні речення, а й у словотворі, де дуже часто у відношеннях між компонентами складного слова-міститься, у згорнутому вигляді, структура предикації або її частина. Наприклад: іменник *a lady-writer* «письменниця» можна розгорнути у пропозицію *a lady who is a writer*, так само *a guard dog* «сторожовий пес» - у пропозицію *a dog trained to guard a place or person*; аналогічно, *a toothache* (= *the tooth aches*, букв. «зуб болить»), *a sunrise* (= *the sun rises*, букв. «сонце встає»); прикметники *foresore* (*the foot, is sore*), *heart-sick* (*the heart is sick*). На рівні словотвору може бути реалізований фрагмент структури **S-P** (варіанта **S-P[V+C]**, де предикат виражено структурою комплементативу), як у таких іменниках: *weedkiller* (*a chemical used for killing weeds*), *nail, scissors* (*scissors used to cut nails*), *a key-holder*

(*a device for keeping keys*) або прикметниках *frost-bitten* (*bitten by frost*), *weather-beaten* (*beaten by the weather*), *man-made* (*made by man*) тощо.

Виявом фрактальності в англійській мові також є розшарування границь між лексемою, словосполученням і реченням, ужитих у синтаксичній функції атрибутивного модифікатора. Так, наприклад, у реченні *It was a usual boy-meets-girl sort of film* (CIDE) виділений жирним курсивом атрибутивний модифікатор має структуру **S – P[V+O]**, начебто втиснутий у рамки лексеми (цілісність якої графічно досягається використанням дефісу). Усічену структуру предикації в атрибутивній функції знаходимо в реченні *One of the best, places to turn your life around is by doing whatever appears on your mental “I should” list* (J. Rohii), де цільноформленість сполучення досягається за допомогою лапок і синтаксичної функції атрибута до іменника *list*. Прикладом згорнення пропозиції й, відповідно, її граматичного репрезентанта - структури предикації - до розмірів лексичної одиниці слугують зафіксовані у словниках іменники *whatchamacallit* (від *What I may call it!*), *what sit* (від *What's it!*) та *whodunit* (від *Who's done it!* «детектив»),

Фрактальність структурної організації англійської мови виявляється також в існуванні синтаксичних комплексів. Останні представляють вторинну структуру предикації. Так, наприклад, речення *I eventually found her reading a newspaper in the library* (CIDE) фактично інформує про дві ситуації: 1) *I eventually found her* і 2) *She was reading a newspaper in the library*. Використання вторинної структури предикації дає змогу не лише об'єднати дві ситуації в рамках одного речення, а й компресувати, стиснути об'єм інформації, що передається, не зменшуючи її цінності.

Речення з так званими включеними клаузами, що звичайно розглядаються в граматиці як складнопідрядні, також вважаємо засобом вираження фрактальності в англійській мові. Включеними ці клаузи називаються тому, що так чи інакше (у складі групи підмета або в складі групи присудка) вони включаються до первинної структури предикації всього речення в цілому, на що серед вітчизняних учених одним із перших звернув увагу А.К. Корсаков. Наприклад, у реченні *What really concerned her was how unhappy the child was* (CIDE) підкреслені клаузи функціонують як підмет S і предикатив Cs відповідно, і включаються до загальної структури речення **S-P[V+Cs]**. Розгорнута формула розглядуваного речення має такий вигляд: **S(S₁ +P₁) - P [V + Cs (S +P)]**.

Наведене свідчить про те, що поняття «фрактальність» має бути застосовано до характеристики англійської мови як відкритої системи, що знаходиться у постійному розвитку. Поняття «фрактальність» змінює усталене уявлення про систему як закрити скінченну множини пов'язаних елементів, сприяє глибшому розумінню механізмів можливих змін і рухомості границь системи, переводить наукову думку з позицій аналізу до установок на синтез.

Структурним осередком синтезу, слідом за Р.Г. Баранцевим, визнаємо тріаду як сукупність трьох взаємопов'язаних компонентів, що утворюють певну цілісність. Тріади, на відміну від діад (тобто моделей дихотомічного розподілу), не поділяють, а розрізняючи, поєднують. Іншими словами, інтегративна функція притаманна саме тріадам, не діадам. Діади - інструмент аналізу, тріади й інші полікомпонентні єдності виступають засобами синтезу,

засобами відновлення цілісності досліджуваної системи. Відкриття і вивчення фракталів дало змогу переосмислити методологічно фундаментальну для лінгвістики бінарну опозицію «дискретність :: безперервність». Вважаємо, що цю діаду треба доповнити компонентом «фрактальність» для отримання цілісної схеми, що відбиває нескінченний цикл різноспрямованих відношень. Аналогічним чином, діаду «форма :: зміст» треба доповнити третім компонентом - «змінення». Будь-яка синергетична система, в тому числі й мовна, є динамічною, рухомою, схильною до змін у часі й у просторі. Змінення змісту неодмінно викликає змінення форми, оновлена форма корегує зміст, змінений зміст потребує відповідної форми, і цикл повторюється знову й знову. Синергетична методологія дає підстави внести певні корективи й у діаду «частина :: ціле». Феноменологічний підхід приводить до висновку про те, що ціле не просто не порівнюється сумі частин. Ціле — якісно інше у порівнянні з інтегрованими до нього частинами. Більше того, утворення цілого з певної кількості частин впливає, у свою чергу, на самі частини. Іншими словами, зміни, що відбуваються в окремих частинах системи, не можуть залишитися непоміченими системою. Це можливо завдяки узгодженості зв'язків складників системи, що зумовлено діями так званих керівних параметрів системи. Тому доцільно «замкнути» опозицію «частина :: ціле» третім компонентом - «керівний параметр». Саме керівні параметри виступають гарантом цілісності і стабільності функціонування системи, збереження її такою, якою вона є. Зміни параметрів викликають зміни і в окремих частинах, і в системі в цілому. Аналогічно, зміни в системі можуть викликати перебудову параметричного патерну і вплинути на окремі (або всі) її частини.

Розглянуті триади є методологічно значущими для лінгвістики, насамперед для діахронічних досліджень. Зміщення дослідницького фокусу з бінарності (розподіл на діади) як найдавнішого способу світосприйняття на тернарність (побудова триад) як відбиття та відтворення складної структури, як прагнення виявити взаємозв'язки між компонентами системи вважаємо логічним і неминучим, оскільки сучасну науку націлено на пізнання механізмів самоорганізації та виявлення загальних законів еволюції складних природних і соціальних систем.

Третій розділ «Розвиток англійської мови як синергетичний процес»

присвячено загальним питанням еволюції англійської мови, що визначає необхідність розгляду з позицій синергетики проблеми глотогенеза.

З синергетичної точки зору виникнення мови має біологічні корені і є результатом ко-еволюційного нелінійного процесу як когерентної взаємодії багатьох факторів (у т.ч. анатомічних особливостей, комунікативної діяльності, адаптивних здібностей людини тощо). У своєму становленні мова як синергетична система пройшла три стадії, різні за темпами змін. Початкова стадія характеризується низькою динамікою, накопиченням «фактичного» матеріалу. Друга стадія відрізняється високими темпами змін у системі - вибудовуванням керівних параметрів і переходом від хаотичного стану до впорядкування взаємозв'язків між компонентами системи. Наступна стадія є відносно стійкою, тобто окремі відхилення в системі (флуктуації) не призводять до кардинальної перебудови всієї системи, а мають відтінок оптимального налаштування (адаптації).

Інтерпретація розвитку англійської мови як синергетичного процесу свідчить, що перехід синергетичної системи у певний стан відбувається за допомогою двох основних способів - силового і параметричного. Під силовим розуміють «переключення» станів системи за рахунок сторонніх сил, аналогом останніх виступають зовнішні чинники впливу на мову. Суть параметричного способу полягає в зміні одного або кількох параметрів системи з метою досягнення очікуваного рівноважного стану цієї системи. В історії англійської мови - це так звані внутрішні чинники розвитку системи (наприклад, зміни на фонетичному рівні). Отже, силове переключення і параметричне переключення є різними механізмами рецепції інформації (тобто переведення системи у новий стан).

Проведене дослідження свідчить, що в історії англійської мови до силового переключення можна уналежнити пропагацію мови завойовників. Після норманського завоювання (XI-XIII ст.) лінгвістична ситуація в Англії зазнала суттєвих змін: система з одного стану (англійська мова як єдина мова спілкування на всіх рівнях соціуму) була силоміць переведена в інший стан, у якому англійська не тільки співіснувала з французькою мовою та латиною, а й опинилась у підпорядкованому становищі, оскільки вже не була офіційною мовою держави.

Параметричне переключення синергетичної системи репрезентують зміни у морфології англійської мови під впливом скандинавських діалектів (VIII-Xст.). Кардинальні зрушення відбулись у системі відмінкових закінчень та тендерних показників, що у подальшому зумовило зміни у способах синтаксичного зв'язку між словами у словосполученні та реченні і сприяло типологічній (аналітично орієнтованій) трансформації англійської мови в цілому.

Силове переключення не завжди приводить до стійкого моностабільного стану системи. Яскравий приклад - так звана реставрація англійської мови, повернення на раніше втрачені позиції офіційної мови країни та її формування як національної (XIV в.). Параметричні переключення, навпаки, спрямовані на розхитування системи зсередини, а тому спричиняють низку незворотних переналаштувань на різних, але когерентно пов'язаних між собою рівнях мови.

З позицій синергетики будь-яка відкрита складна динамічна нерівноважна система має певну кількість станів, у які вона може перейти (або до яких її можуть підштовхнути ззовні) при зміні тих чи інших керівних параметрів цієї системи або при зміні умов існування, в тому числі внаслідок взаємодії з іншими системами середовища. Такі стани утворюють простір станів системи, або фазовий простір. Граничність простору станів зумовлена потенціалом альтернатив, що відкриваються перед системою в тих чи інших її станах.

Людська мова являє собою синергетичну систему, отже, припускаємо, що мові теж притаманний свій фазовий простір. На нашу думку, *фазовий простір мовної системи* утворюється закритою множиною станів, представлених п'ятьма основними типами граматичної організації - кореневим, аглютинативним, інкорпуючим, синтетичним і аналітичним. Мова спроможна «пересуватись» у цьому фазовому просторі: знаходячись в одному домінуючому стані,

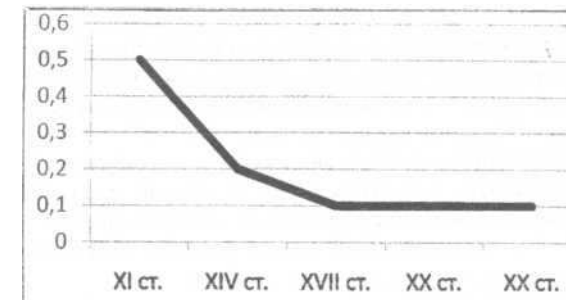
динамічна мовна система може «вклинюватися» в територію іншого (інших), ніби шукаючи нові можливості та/або розширюючи наявні можливості для вирішення безперервно виникаючих завдань комунікації, а також - під впливом певних зовнішніх чи внутрішніх чинників - перебудувати свою структуру, переміщуватися в інший стан мовного простору.

Введення поняття «простір станів мовної системи» (або «фазовий простір мовної системи») дає змогу пояснити відсутність «чистих» мов. Сучасна англійська мова належить до мов аналітичного складу, проте в ній наявні елементи інших типів граматичної організації. Ознаки інкорпорації як морфолого-синтаксичного явища виявляються в атрибутивному комплексі-модифікаторі [*he gave me a*] *hold-me-back-or-I-will-kill-her* [*look*] або *the-girl-I-met-yesterday's* [*ring*]. Уживання низки флексій (*work-s, work-ing, work-ed, work-er, work-ings* та ін.) указує на залишки синтетизму. Роздільне вираження граматичних категорій (наприклад, числа і відмінку, як у *child-ren-'s*) притаманно аглютинації, а пануючий тип синтаксичного зв'язку - прилягання - зближує англійську мову з кореневими мовами (наприклад, *Dad saw John sleep soundly last night*).

Діахронічне дослідження пов'язано з низкою складнощів. Перш за все, це відома фрагментарність матеріалу дослідження. Вчені мають змогу вивчати виключно ті тексти, що збереглися до наших днів і, до того ж, написані мовами тих чи інших діалектів. Неповнота фактичного матеріалу стає на перешкоді вивченню давньої мови у всьому її різноманітті (стилістичному, ареальному, соціальному тощо). Ще одна складність - коректний відбір матеріалу для аналізу. Неможливо заперечувати, що «поняття діахронічної зміни у мові є ефективним тільки тоді, коли йдеться про порівняння послідовних синхронічних станів, достатньо віддалених у часі один від одного» (Дж. Лайонз). Проте досить проблематичним уявляється нам зіставлення текстових масивів, різних за змістом і функціонально-стильовою належністю.

На наш погляд, ідеальним «знаменником» для проведення діахронічного аналізу змін у структурі мови виступають різночасові версії текстового масиву Біблії. Зіставні щодо інформаційної цінності («наповнення»), ці тексти прекрасно ілюструють зміни, що відбулися в інформаційній «упаковці». Нижче наводимо дані аналізу п'яти версій молитви «Отче Наш» (*The Lord's Prayer*), які репрезентують англійську мову хронологічно різних періодів і датовані відповідно:

- I. - XI ст. (*Old English: Matthew 6.9; West Saxon Copy*),
- II. - 1380 р. (*Middle English: Matthew 6.9; Wycliffe's translation*),
- III. - 1611 р. (*Modern English: The King James Bible*),
- IV. - 1928 р. (*Late Modern English: Book of Common Prayer*) і
- V. - 1977 р. (*New English Version, adopted by the Church of England in 1977*). Використовуючи методику аналізу морфологічної типології мов Дж. Грінберга, для кожного з текстів ми визначили індекс синтетичності. Як і очікувалося, найвищий індекс характеризує версію I і складає 0,5; для версії II індекс синтетичності значно нижчий (0,2), у той час як для наступних періодів він майже не змінився (в округленні - 0,1) (див. Рис. 1, де вертикальна вісь відбиває індекс синтетичності, а

горизонтальна вісь позначає стрілу часу). Отримані дані унаочнюють фазовий перехід у системі англійської мови.

Рис. 1. Динаміка індексу синтетичності англійської мови (XI – XX ст.).

Фазовий перехід у системі англійської мови можна пояснити з позицій синергетичної теорії самоорганізованої критичності, основна ідея якої полягає в тому, що природа, яка завжди перебуває у нерівноважному стані, в той самий час може опинитись у певному критичному стані, де навіть незначні флуктуації можуть спричинити події будь-яких масштабів. Більшість змін відбувається не шляхом поступових переходів, а через катастрофи (в термінах Р. Тома). Завдяки тому, що складні системи містять велику кількість елементів, вони можуть демонструвати катастрофічну поведінку, в якій одна з частин системи впливає на інші на зразок ефекту доміно. Цей стан виникає виключно завдяки динамічній взаємодії складників системи: критичний стан є самоорганізованим.

Мова як синергетична система характеризується певним простором станів. Такі риси, як динамічність, нелінійність, нерівноважність, адаптивність, дають змогу мові балансувати між можливими станами і за наявності достатньо ефективного впливу ззовні кардинально змінитися - самоорганізуватися у відповідності до нових параметрів керування системою. Мовна матерія універсальна, єдина, а тому переходи від одного граматичного устрою до іншого не повинні розглядатися як щось випадкове. Процес еволюції - це не є породження зовсім нового, це лише нове виявлення того, що споконвіку задано (В.В. Налімов).

Вивчення сутності мовних змін, вияв механізмів фазових переходів, установлення спектру можливих шляхів розвитку конкретної мови неможливе без розгляду зовнішніх чинників впливу на цю мовну систему. Мова, будучи відкритою динамічною інформаційною системою, знаходиться у постійній взаємодії з навколишнім середовищем, зазнаючи на собі його вплив, а тому є нестабільною, нерівноважною, завжди рухомою. Водночас мова консервативна за природою і прагне до самозбереження. Зовнішнє середовище виступає невичерпним джерелом впливу на мовну систему, примушує її адаптуватися до мінливих умов існування, постійно шукати нові, більш стійкі стани. Вплив зовнішнього середовища породжує різномасштабні флуктуації в мовній системі, які за певних умов можуть підштовхнути систему до виходу на новий аттрактор - новий стан існування. У результаті мова як інформаційна «тара» змінюється не лише кількісно, а і якісно. Таким чином, еволюцію мовної системи слід розглядати як альтернацію станів існування даної системи, спочатку більш-менш стійких, згодом - під впливом зовнішніх чинників — виведених зі стану рівноваги на шлях

пошуку нового стабільного стану, відповідного до нових умов існування. Потім через стадію хаосу і точки біфуркації система спрямовується до нового атратора, що впорядковує її внутрішній устрій і переводить цю систему в якісно інший, темпорально стабільний стан. Далі процес змін запускається знову, при цьому «спусковий механізм», як правило, знаходиться поза системою.

Дослідження історії розвитку англійської мови дають змогу виокремити такі основні чинники, спроможні запустити механізми змін у мовній системі (виокремлені фактори впливу наводяться у вільній послідовності, жодним чином не відбиваючи ступінь важливості або хронологію дії цього фактора в історії англійської мови):

- *Мовні контакти. Запозичення.* Під мовними контактами звичайно розуміють ситуацію, в якій носії однієї мови ознайомлені в тій чи іншій мірі з іншою мовою, що може стати причиною запозичення як окремих лексем, так і синтаксичних конструкцій. Так, наприклад, вважають, що виникнення в англійській мові інфінітивних комплексів пов'язано з калькуванням відповідних конструкцій з латини при перекладі середньовічних текстів англійською мовою. Зміни в граматичній організації мови слід розглядати як зрушення параметричного патерна синергетичної системи.
- *Норми, встановлені суспільством мовний етикет* диктують правила мовної (точніше, мовленнєвої) поведінки комунікантів, запроваджують табу і спонукають до вживання формул увічливості при звертанні до інших. Дотримання норм маркує соціальний статус носія мови. Прикладом з історії англійської мови може служити розширення з XIII ст. сфери вживання займенника другої особи множини *you* («ви»), в тому числі замість займенника другої особи однини *thou* («ти»), Середньоанглійські тексти свідчать, що форма *thou* вказувала на соціальну рівність співрозмовників, а також вживалась у звертанні до підлеглих або нижчих за статусом, у той час як форму *you* використовували підлегли у звертанні до старших за чином осіб. Так, у «Діалозі між господарем і слугою» Дж. Тревізі слуга у ввічливому звертанні до господаря вживає займенник *you* (у тексті *Ze*): *Ze cunneþ speke and rede and understonde Latyn* «Ви вмієте розмовляти, читати та розуміти латину» (Trevisa: Dialogue, I. 44). Проте господар уживає *thou* (*Koii*): *Þou spekst wondetlych* «Ти говориш чудово» (там само, і.72). Мода на ввічливе звернення «Ви» в середні, «рицарські» століття, згодом витіснила давньоанглійський займенник *thou*, залишивши його в текстах молитов та поезії. В синергетичному ракурсі норми слід розглядати як репелери, тобто свосередні параметри, дія яких спрямована на усунення відхилень у вживанні елементів мовної системи, на стабілізацію (нормування) мовленнєвої діяльності, на збереження системи у відносно стійкому стані.
- *Зміна природного середовища існування носіїв мови*, в тому числі *географічна ізоляція носіїв мови*. З історії англійської мови відомо, що в середині V ст. германські племена після окремих нападів на Британські острови оселилися на завойованій території. Географічна віддаленість від родинних племен, які залишилися на континенті, спричинила послаблення зв'язків, у тому числі й мовних, що виявилось згодом у поступовій диференціації мов колись

кривних племен. Неминучі зміни у фонетиці та лексиці накопичувались і передавались наступним генераціям. З позицій синергетики такі системи вийшли на відцентрові траєкторії розвитку.

- *Культурно-економічний фактор: великі міста - джерела інновацій.* Для Британії таким центром неодноразово ставав Лондон. Так, у XIV ст. Лондон був великим торговельним і ремісничим центром, що притягував жителів із різних куточків країни великими можливостями заробітку і привабливими перспективами гідного життя. Носії різних діалектів середньоанглійської мови були вимушені спілкуватись один з одним, шукати «спільну мову». Зближенню діалектних відмінностей сприяло центральне, «середнє» географічне положення Лондона. Період розквіту лондонського діалекту збігся за часом із початком книгодрукування в Англії. Очевидно, не є випадковим той факт, що першу в державі друкарню було відкрито саме у Лондоні, а редакторську правку першої надрукованої тут книги виконала принцеса Маргарита. Саме лондонський діалект зіграв вирішальну роль у становленні національної мови. І навіть зараз Лондон залишається джерелом інновацій у всіх сферах діяльності людини, включаючи мову. В синергетичному ракурсі Лондон можна розглядати як атратор.

- *Вплив засобів масової інформації, комп'ютерних технологій та всесвітньої мережі Інтернет.* Безсумнівно, стрімкий прогрес у галузі комп'ютерних технологій та повсюдне поширення всесвітньої «павутини» не тільки різко скоротили відстань між комунікантами, уможлививши «он-лайн» спілкування між людьми, які знаходяться у різних куточках планети, а й спричинили прискорення темпів мовних змін. З погляду синергетики, ці фактори провокують збільшення рівня нелінійності мовної системи: не лише можливість реалізації різних режимів функціонування як окремих компонентів, так і всієї системи в цілому, а також і можливість неочікуваних змін темпів і напрямів здійснення процесів у даній системі. Графічні позначки, різноманітні аббревіатури, сленгова та жаргонна лексика, що «вливається» в інформаційне середовище внаслідок фактичної відсутності цензури, далі через засоби масової комунікації повільно, але впевнено проникають у мовну систему, в тому числі й завдяки широкомасштабному та високочастотному вживанню.

- *Соціальні чинники* (рівень освіти, соціальний статус, вік, стать, етнічна належність тощо) взаємодіють, як правило, симультанно і продукують варіативність (флуктуації) і поступові зміни у мові. Привертає увагу своєрідний тендерний парадокс, у відповідності до якого провідна роль у мовних змінах приписується жінкам: саме жінки активніше переймають «престижні» форми, активніше виступають проти застарілих форм, є так званими основними агентами диференціації (В. Лабов).

Кожен із зазначених факторів може продукувати зміни в системі мови. Проте вирішальним може бути не стільки дія одного чинника, скільки взаємодія, кооперація кількох чинників одночасно, що у разі посилює ступінь впливу на систему.

Для кожного із станів системи характерний свій ітатерн діючих чинників. Зміни в конфігурації патерну неодмінно продукують зміни у мовній системі.

До переліку зовнішніх чинників додаємо ще один, найбільш узагальнювальний - *глобалізацію* як доцентровий процес економічного, політичного і, як наслідок, культурного зближення країн у масштабах всієї планети. З позицій синергетики процес глобалізації можна розглядати як фазовий перехід до становлення нової складноорганізованої системи різноманітних відношень планетарного масштабу, в якій відбувається формування нових параметрів керування, вибудовуються - вже у змінній ситуації - нові принципи і правила співіснування підсистем, що утворюють цю систему, але знаходяться на різних ступенях організації та існують - поки що - у різних темпосвітах. Відбувається процес самоорганізації, впорядкування внутрішньої структури, коли внаслідок складних нелінійних взаємодій чисельних мікроскопічних елементів виникає нова, макроскопічна структура, наявний стрибкоподібний перехід від кількості до якості.

На цей час англійська мова зберігає за собою статус *лінгва франка*, проте тенденція до розширення сфер впливу супроводжується іншою тенденцією - регіоналізмом, або плоріцентризмом. Сьогодні англійська мова представлена багатьма регіональними варіантами, в яких поняття стандарту, або норми (орфоєпії, орфографії, граматичної норми, лексичної колокації тощо), зазнає суттєвих змін. Із синергетичного погляду англійська мова являє собою приклад розподільної системи (на відміну від скупченої системи). До розподільних належать системи з просторовою і часовою динамікою, поведінка яких залежить від двох відповідних типів координат і описується звичними диференційними рівняннями на кшталт $x = x(t, z)$ (де x - система, t - часові координати, z - просторові координати). Розподільність у часі виявляється в діахронічних змінах мовної мегасистеми. Розподільність у просторі охоплює (а) мовний ареал, який у такому випадку виходить далеко за межі окремої держави, і (б) сфери вживання аналізованої мови (наприклад, у науці, технологіях, комп'ютерних програмах, міжнародному спілкуванні тощо). При цьому простір мовної системи (що можна розглядати як вияв потенційних станів системи) відрізняється неоднорідністю внаслідок сумісної дії різних за своєю природою і силою тиску чисельних зовнішніх чинників, які у різних точках цього простору неоднаково впливають на ті чи інші параметри системи, що призводить до неоднакового патерну поведінки даної системи на всьому просторі її станів.

Простір англійської мови сьогодні не обмежується існуванням регіональних (на території Британії) і територіальних варіантів (американський, австралійський, новозеландський, канадський, південно-африканський тощо). Виникли і такі гібридні утворення, як *Arabish (Arabic+English)*, *Chinglish (Chinese+English)*, *Czenglish (Czech+English)*, *Finglish (Finnish+English)*, *Franglais (French+ English)*, *Spanglish (Spanish+English)*, *Swenglish (Swedish+English)* та ін.

Сучасний етап в історії розвитку англійської мови пропонуємо називати *Global English*.

Четвертий розділ «Історія англійської мови як об'єкт дослідження в діахронічній лінгвосинергетиці» містить результати аналізу з нових методологічних позицій тих історичних змін, що відбувалися на різних рівнях англійської мови.

Розгляд природи і сутності фонетичних змін у системах голосних (вокалізм) і приголосних (консонантизм) англійської мови, вивчення динаміки систем наголошених монофтонгів і наголошених дифтонгів в англійській мові, дисипації «старих» і одночасного формування нових дифтонгів на злам давньо- і середньоанглійського періодів, дослідження феномену палатальної переголосовки (і-умлаут) у давній період, а також явища Великого зсуву голосних (*The Great Vowel Shift*), що почався в XIV ст., дали підстави твердити про існування *фонетичного простору* в системі англійської мови і про *спрямований характер змін* у цьому просторі. Простір станів фонетичної системи англійської мови окреслюється фізіологічними особливостями продукування звуків і має потенційно кінцеву кількість можливих траєкторій руху, своєрідних «русел» змін, що утримує систему від хаотичного позиційного перескакування. Відмічений ланцюговий характер змін у системі голосних свідчить про те, що можливі шляхи змін у системі, незважаючи на їхню множинність, все ж таки не є кількісно безмежними. Запропоноване поняття простору станів фонетичної системи пояснює наявність стадій переходу з однієї позиції до іншої та відсутність будь-яких різких стрибків, що оминають проміжні етапи.

Дослідження змін, що відбувалися з голосними у ненаголошеному складі, теж свідчать про ланцюговий характер цих змін. Так, наприклад, уже в давньоанглійській мові короткі голосні у ненаголошеній позиції були частково послаблені: «*ta* і перейшли в *e*, ненаголошений *u* через проміжний щабель *o* перейшов в *a*. Також виявлено тенденцію до редукування і втрати голосних у двоскладових словах після довгого наголошеного кореневого складу. Короткі голосні в позиції після довгого наголошеного складу і перед ненаголошеним складом сипкопувалися, наприклад: *heafod* «голова» (паз. відм., однина) —> *heafdes* (род.відм., одн.), *micel* «великий; багато» (наз.відм.) —> *micles* (род.відм.) або д.-в.-нім. *magatin* - д.-англ. *mcegden* «дівчина».

Розвиток нових ненаголошених голосних, за нашими спостереженнями, мав компенсаторний характер, оскільки вони виникали перед приголосними (частіше *z* і *l*), після яких відпали кінцеві голосні, напр.: д.-англ. *winter* (порівн. із гот. *wintrus*). Ця тенденція спостерігалася також у середньоанглійський період, унаслідок чого зафіксовано форми *burowe*, *burewe*, *borough* (< д.-англ. *burg*, англ. *borough*), *swalowe*, *swaleyve* (< англськ. *swalwe*, англ. *swallow*). Вважаємо, що послаблення і подальша втрата голосних у ненаголошеній позиції спричинили порушення симетрії у фонетичній підсистемі англійської мови, що завжди приховує ризик виведення системи зі стану стабільності та рівноваги. З метою повернення до стабільного стану мова як синергетична система запускає механізми самоорганізації, в даному випадку — компенсаторний розвиток голосних у позиції перед фінальним приголосним слова. Таке переструктурування не лише сприяє народженню нової якості, а й стабілізує стан системи.

В середньоанглійський період тенденція до послаблення голосних у ненаголошеному складі посилюється: зокрема, наприкінці слова й у закінченнях голосні *u, o, a* редукувалися до *e* [з]. Таке позиційне послаблення можна пояснити, спираючись на енергетичну структуру слова (В.Г. Таранець), яка характеризується висхідно-спадним контуром руху енергії, що призводить до падіння напруги та/або інтенсивності границі слова. З XII ст. в англійській мові кінцеве *-e* стало відпадати, що відбилося як у написанні слів, так і в їхньому римуванні. Важливо, що у творах Дж. Чосера (XIV ст.) залежно від метрики вірша кінцеве *-e* може прочитуватися, а може і пропускатися, наприклад:

Mine hert is also mouled as mine heeres' ["The Reeve's Prologue", line 16], де присвійний займенник *mine* на початку речення звучить як [mi:n], а наприкінці речення вимовляється як ['mi:na].

Також спостерігалася тенденція до випущення ненаголошеного кінцевого *-e*, якщо той не вимовлявся; це зумовлювало варіативність словоформ, наприклад:

Short was his gown, with sleeves long and wide.

Well could he sit on horse and faire ride.

He could songes make, and well endite [Chaucer, *The General Prologue*, 93-95], або:

By God, I hope I shall you tell a thing That shall by reason been at your liking!

For though myself be a full vicious man,

A moral tale yet I you telle can [Chaucer, *The Pardoner's Prologue*, 129-132]. Наведене свідчить про те, що Дж. Чосеру вдалося «схопити» фазу нестабільності системи сучасної йому англійської мови.

Характерною рисою системи приголосних у давньоанглійський період виступає гемінація - фонетичне явище подовження приголосних як результат асиміляції фонем [j] с передуючим їй приголосним. Звідси протиставлення давньо- і середньоанглійських приголосних за кількістю звуку на короткі й довгі (гемінати). Останнім притаманна інтервокальна позиція, напр.: д.-а. *sittan* < **setjanan*, д.-ісл. *sitia* «сидіти», д.-а. *tellan* < **taljanan*, д.-ісл. *telia* «розповідати». Протиставлення приголосних за довготою відбилося в унікальній системі правопису (по суті - фонетичній орфографії), розробленій і використаній ченцем на ім'я Орм у віршованому творі «The Ormulum» (поч. XIII ст.), уривок з якого ми наводимо з підрядковим перекладом:

Nu wile icc here shoewenn 3uw: /Off we laffdi3 mar3e.

(Now want I here to show/tell you / Of our Lady Mary)

Off—hu 3ho barr Pe laferrd crist:/Att hire rihhte time.

(of- how she gave birth to Lord Crist /at her right time)

Swa Patt 3ho Pohh Pceraffterr wass; A33 ma33denn Pweorrt Ut clene!

(So that she was thought after that / Always Maiden completely pure!) (lines 3264—69). Наприкінці середньоанглійського періоду подвоєні приголосні спростилися.

В контексті дисертаційного дослідження привертає увагу й феномен асибіляції (перетворення палаталізованих приголосних звуків на сибілянти - шиплячі та свистячі), оскільки внаслідок цього процесу середньоязикові за місцем артикуляції [k'], [k'lc'], [g'], [g'g'] «пересуваються» вперед і стають передньоязиковими.

На підставі проведеного аналізу доходимо висновку, що рух «уперед» для приголосних і рух «уперед» і «нагору» для голосних - це основні, магістральні траєкторії фонетичних змін у просторі станів фонетичної системи англійської мови.

В давньоанглійській мові часто зустрічається явище метатези - перестановки *z* і сусіднього голосного, звідки можливі варіанти: *z* +голосний або *голосний* + *z*: *Pirza* і *Pndda* «третій»; *ignan*, *ugnan* і *ginnan* «бігти». Фонетична сутність процесу метатези досі залишається не до кінця проясненою. Б.О. Ілліш наполягав на складоутворювальній спроможності сонанту *z*. Г.Пауль схилився до психофізіологічної природи метатези, що наближує цей феномен до обмовок. У проекції на синергетичну площину дослідження людської мови можна припустити, що метатеза є одним із виявів флуктуації системи у фазовому переході. Варіанти (тут: *g* перед *chi* після голосного) можуть бути розглянуті як своєрідні аттрактори, до сфери тяжіння яких система періодично потрапляє.

Ми схилиємося до інтерпретації фонетичних процесів (асиміляції, асибіляції, метатези та ін.) як *фазових мікропросторів* фонетичної системи англійської мови, в яких відповідні мовні одиниці рухаються за певними траєкторіями. Таке розуміння природи фонетичних змін пояснює практичну відсутність хаотичних, нерегулярних рухів «убік». Траєкторії руху скеровують систему в певне русло. При цьому система, будучи завжди динамічною, відрізняється нерівноважністю - рисою (що викликана притаманною мовній системі асиметрією), яка забезпечує системі можливість руху від одного аттрактора до іншого. Роль аттракторів тут виконують варіанти - фонемі, комбінації фонем тощо, серед яких система робить свій вибір.

З позицій синергетики у роботі розглянуто питання динаміки морфологічної композиції слова, а саме простих, дериватів і композитів. Нами відмічено, що міжморфемні границі в рамках слова (морфемні шви) є рухомими, а тому слова, які сьогодні належать до простих, у далекому минулому напевно не були простими. З часом відбувається стирання морфемних швів, своєрідне стягнення кореневої морфемі з афіксами та/або флексією. Прикладом може служити д.-англ. *stān* «камінь», у якому елемент *-n* (< **-na*) раніше являв собою поширений в індоєвропейських мовах суфікс, що згодом злився з коренем. Д.-англ. суфікс *-nd* (який походить від суфікса дієприкметника I *-ende*) також утратив свою функціональність у результаті атракції до кореневої морфемі. В наш час іменник *friend* належить до простих, хоч фактично є дериватом від д.-англ. дієслова *freogan*, гот. *frijōn*, д.-сакс. *friohan*, д.-ісл. *fija* < герм. **frijōjan* «любити, жаліти, оберігати» і позначає «той, хто любить, жаліє, оберігає».

Проведена в роботі інвентаризація суфіксів іменників, прикметників і дієслів у давньо-, середньо- і сучасній англійській мові дала змогу виявити якісну динаміку в межах систем суфіксів різних частин мови. Основною загальною тенденцією до утворення суфікса був ланцюжок «самостійна словоформа → (друга) основа складного слова → суфікс». Уже в давньоанглійській мові відбулося своєрідне зрушення у морфологічному статусі окремих іменників, які через стадію другої основи складного слова з подальшою редукацією наголосу перейшли у суфікси абстрактних іменників. Йдеться насамперед: 1) про суфікс *-scipa* (< **sciepe*,

від іменника чол. роду *scipe* (< **skepi* < **slcapiz*) «стан, спосіб, образ», етимологічно пов'язаного із д.-англ. дієсловом *scieppan* «створювати, надавати форми»), що в сучасній англійській мові має форму *-ship*, наприклад, *friendship*: 2) про суфікс *-had* (від д.-англ. іменника *had* «звання, стан, положення, образ», що походить від герм. **haid-* «звання, становище»), наприклад, *childhood*, і 3) про суфікс *-dom* від відповідного д.-англ. іменника «положення, постанова, судження, суд» (звідси англ. *doom* «вирок, закон, положення»), наприклад, *freedom*.

Нами доведено, що в словотворенні давньоанглійських прикметників відбувався подібний процес, а саме переосмислення складного слова як деривата, що зумовило інтерпретацію другого компонента складного слова як словоутворювального афікса. Так, наприклад, суфікс *-full* у д.-англ. прикметниках *sorgfull* «сумний», *synnfull* «грішний» походить від д.-англ. прикметника *full* < герм. **fullaz* (< **fulnaz*) «повний»), а суфікс *-lie* у д.-англ. прикметниках *freondlic* «дружній», *luflic* «любовний», *deadlic* «смертельний» - від д.-англ. іменника *lic, lice* «тіло, труп; форма, образ».

Залучення методології синергетики до вивчення мовних процесів дало підстави запропонувати пояснення такому явищу в історії англійської мови, як словотворення на основі комбінування різних за походженням морфем. Запозичені у зв'язку з прийняттям християнства латинські слова дуже часто приєднували оригінальні германські суфікси, наприклад: *preosthad* 'priesthood', *clerihad, biscophad* 'episcopate', *cristenom* 'Christendom'; згодом той самий процес спостерігаємо з французькими коренями *secretnesse* (вперше вжито Дж. Чосером), *simpleness* (утворено В. Шекспіром), *abnormalness* (використано Дж. Бенсоном, першим видавцем сонетів Шекспіра). На наш погляд, такий симбіоз свідчить про те, що в зазначений час параметри синергетичної системи-реципієнта (тобто англійської мови) були стійкими, а тому запозичена лексика дуже часто «перебудовувалася» під свої норми, а не сліпо копіювалася: англійська мовна система виявляла креативність.

Вивчення походження, семантики та історичної динаміки префіксальної системи англійської мови свідчить про те, що наприкінці X ст. префіксальна система (насамперед у дієслів) знаходилась у стані дезінтеграції, що було спричинено послабленням значення префіксів і, як результат, недиференційним їхнім уживанням. Послаблення префіксальної системи зробило її вразливою для іноземного впливу, спричинило посилення анізотропії цієї ділянки мовної мегасистеми і фактично уможливило появу нових, запозичених, елементів, що й сталося, починаючи з XI ст. Прислівниково-прийменникова природа префіксів засвідчує, що первісно слова з префіксами виступали складними лексемами з двома основами, наприклад: префікс *be-* в дієсловах *be-cuman, be-gan, be-ridan* означав «біля, навколо»: '*come / go / ride round*'. Очевидно, що з плином часу перерозподіл наголосу в межах складного слова зумовив доцентрове стягування двох основ в єдину цілісність, у якій друга основа стала тепер сприйматися як коренева морфема (або основа, що містить кореневу морфему), а початкова частина «згорнулася» до префікса. Отже, форма слова не є замкненою статичною цілісністю - вона відкрита і рухома, вона є результатом інтеграції своїх складників.

У давньоанглійській мові велику роль у словотворенні також відігравало словоскладання. Аналіз основних моделей утворення д.-англ. складних іменників і прикметників дав підстави поділити досліджувані композити на такі, що утворювалися без з'єднувального елемента, і такі, що мали з'єднувальний елемент. У контексті нашої роботи останні шонайперше привертають увагу. Етимологічний аналіз свідчить про те, що з'єднувальний елемент генетично походить від відмінкової флексії, наприклад: д.-англ. *Sunn-an-dcege* «неділя» позначає букв. «Сонця день», де елемент *-an-* сягає флексії родового відмінка іменника *sunne* «сонце». Також у формі родового відмінка вжито перші компоненти решти складних слів на позначення днів тижня в англійській мові. Серед інших прикладів: *Englaland* Англія (букв. «країна англів»), *landesmann* «місцевий мешканець» (букв. «мешканець землі, місцевості»), *dcegeage* «маргаритка» (букв. «око дня» - *daisy*) тощо. Очевидно, що «стягнення» колись вільного сполучення слів до розмірів однієї словоформи відбувалось у кілька етапів: вільне словосполучення → стійке словосполучення → злиття слів у одну лексему, своєрідне «стягнення». Нерідко таке стягнення реформує складові частини композита таким чином, що з часом у даному слові важко розгледіти його складну природу. Прикладом може служити наведений вище сучасний англ. іменник *daisy* або сучасний англ. прислівник і прикметник *only*, що походить від д.-англ. складного слова *an-lic* >середньоангл. *oonlich, oonliche* > с. англ. *only* «прим. *одинокий, єдиний, унікальний*: присл. *тільки, виключно*» і який сьогодні навряд чи розглядатиметься як складний чи навіть похідний. Ці та вищевикладені спостереження щодо морфологічної композиції слів і шляхів їхнього утворення надають підстави твердити про фрактальний принцип словотворення в англійській мові.

Фрактальність у словотворенні ми вбачаємо не стільки у використанні тих чи інших афіксів для утворення нових слів, а насамперед у тому, що, «розпаковуючи» слово, заглиблюючись в історію його народження, ми виявляємо, складність його структури, включення до його складу первісно самостійних слів, які зазнали змін унаслідок взаємодії з іншими мовними елементами. Ми фіксуємо динамічність морфемних швів, а збільшення масштабу розгляду висвітлює нові факти: допоміжний словотворчий інвентар у вигляді сучасних префіксів, суфіксів і з'єднувальних елементів композитів у далекому минулому представляв повнозначні самостійні лексичні одиниці.

У своєму історичному розвитку англійська мова, як жодна з європейських мов, зазнала значного іншомовного впливу. Проте ступінь цього впливу був різний і, як правило, зумовлювався дією супутніх зовнішніх факторів політичного, економічного і культурного планів. Кельтські мови порівняно з латиною і скандинавськими мовами залишили незначний слід в англійській мові: запозичення з кельтських мов обмежуються переважно топонімами й антропонімами.

Вплив скандинавських мов був більш відчутний, оскільки, окрім запозичень побутової лексики і топонімів, в англійську мову ввійшли займенники *same, both* і *Peir* (> англ. *they*), *Peirra* (> англ. *their*), *Peim* (>англ. *them*). Останні витіснили відповідні форми особового та присвійного займенників 3-ї особи множини. На морфемному рівні «слід» міжмовних контактів реалізувався в запозиченні негативного префікса *ú-* > *un-* (звичайно, первісно в складі запозичених слів).

Цей префікс виявився високопродуктивним і дотепер продовжує функціонувати в англійській мові. Запозичення словотвірних елементів та подальше їхнє використання у мові-реципієнті як будівельного матеріалу для утворення нових одиниць є важливим показником ступеня впливу однієї мови на другу. Іншими словами, вкорінення іншомовних елементів у граматичній системі англійської мови свідчило про найглибше проникнення чужих одиниць до цієї мегасистеми.

Вплив французької мови на англійську обмежився насамперед лексичними запозиченнями, що не лите збагатили словник, а й спродукувало утворення синонімічних рядів. Співіснування синонімів вимагало їхньої семантичної та стилістичної диференціації. Помічено, що у парі синонімів (наприклад, *hearty* і *cordial*), один із яких - англійська лексема, другий - за походженням французька, запозичене слово є більш увічливим, проте воно не має, за О.Єсперсеном, «сильних зв'язків з емоційним боком життя». Відсутність подібного зв'язку пояснюємо тим, що оригінальні слова входять до тісних, усталених концептуальних взаємозв'язків, неначе вплетені у павутиння базових національних концептів, віддзеркалюючи той чи інший фрагмент дійсності, і за голографічним принципом відтворюють цілісну картину світу й систему цінностей своїх носіїв. Запозичені ж слова спроможні внести до мови-реципієнта лише фрагменти розвинутих у своїй мові концептів (оскільки імпортуються окремі одиниці, а не цілісний концепт), і така фрагментарність позначається на парадигматичних зв'язках цих запозичень у чужому для них мовному середовищі.

Найвідчутнішим майже на всіх рівнях системи англійської мови був вплив латини. Цьому сприяли, перш за все, зовнішні фактори - панування латини як мови церкви, як мови науки і викладання, а також те, що на відміну від скандинавських, тим більше кельтських мов і навіть норманського діалекту французької мови, з якими англійська мала переважно усні контакти, контакти англійської мови з латиною реалізувалися не тільки в усній, а насамперед у писемній формі (ведення ділової документації, розповсюдження наукової, релігійної і згодом світської літератури латиною, практика перекладу на латину та особливо з латини на англійську, що сприяло копіюванню принципів синтаксичної організації речення і окремих синтаксичних комплексів тощо).

Зупинімося на понятті *анізотропія мовної системи*, яке ми використовуємо при обговоренні проблеми іншомовного впливу на англійську мову. Анізотропія (від грец. *dnisos* «нерівний» і *tropos* «напрямок») позначає залежність властивостей речі або матеріалу від напрямку впливу на нього. Анізотропія базується на просторовій упорядкованості структури тієї чи іншої субстанції. Цей термін широко вживається у матеріалознавстві. Нещодавно у філософії з'явилося сполучення «анізотропія часу» на позначення існування незворотних процесів. У філології цей термін знаходимо у З.Я. Тураєвої у зв'язку з дослідженням метафори і динаміки семантики слова.

У контексті нашого дослідження під анізотропією розуміємо скалярну спроможність мовної системи протистояти (тоді ми говоримо про низький ступінь анізотропії) чи піддаватися в тій чи іншій мірі впливу зовнішніх факторів (середовища)

(в такому випадку говоримо про середній / високий ступінь анізотропії). Одним із виявів анізотропних властивостей мови можна вважати ступінь спротиву різних підсистем мови до чужорідних елементів. Проведене дослідження свідчить про те, що різні підсистеми англійської мови мають різну анізотропію, тобто виявляють різний ступінь стійкості до зовнішніх «уколів». Вважаємо, що на різних рівнях мовної системи існують неоднакові відношення між їхніми компонентами, звідси - різні ступені зв'язаності (когезії) та узгодженості (когерентності) між елементами всередині підсистем. Фонетична підсистема мови має потенційно кінцеву кількість елементів, обмежену фізіологічними особливостями продукування звуків. Елементи цієї множини певним чином пов'язані один з одним: відхилення в артикуляції одних звуків може спричинити серію відповідних змін в інших. Високий ступінь когерентності фонетичної підсистеми мови зумовлює більшу стійкість цієї підсистеми до впливу ззовні. Для фонетичної підсистеми (йдеться про фонемний склад, а не норми орфоєпії) характерним є низький ступінь анізотропії. Навпаки, найвищий ступінь анізотропії виявляємо для лексичної підсистеми мови. Лексичні одиниці пов'язані одна з однією різноманітними семантичними і парадигматичними відношеннями, утворюючи певні кластери, які в цілому надають мові характер мережевої безмасштабної структури (див. розділ 2). Кластери не є замкненими утвореннями, вони мають потенції до різноспрямованого розвитку. Саме завдяки цьому лексична підсистема мови є найдинамічнішою, спроможною прийняти нові елементи й тим самим збільшити розміри кластеру, відсіяти застарілі або замінити старі елементи новими.

Розвиток мови являє собою складний процес, що неоднаково (у різному темпі) відбувається в різних підсистемах. Для опису мовних змін вважаємо за необхідне використати концепцію темпосвітів (С.П. Курдюмов), яка розробляється в рамках синергетичної дослідницької парадигми. Ця концепція знаходиться на етапі становлення і пов'язана з низкою фундаментальних понять, переосмислених у синергетиці - перш за все, це матерія, простір, час, інформація, еволюція.

В синергетичній проекції мову розглядаємо як мегасистему, що складається з ієрархічно організованої множини макро- і мікросистем («світів»), кожна з яких змінюється у властивому для неї характерному темпі. Іншими словами, *мова - це темпоральна ієрархія, когерентна сукупність різних темпосвітів, у яких співіснують різномасштабні компоненти мовної мегасистеми*. Змінам у часі підвладні всі одиниці і підсистеми мови, різняться лише темпи (інтенсивність) цих змін. Так, фонетичні явища мають найвищий темп змін, тоді як синтаксичні структури є найстійкішими.

Структурна цілісність і максимальна функціональність системи потребують, щоб усі її підструктури були когерентно пов'язані, а темп їхньої еволюції - синхронізований. Синтез простих структур у єдину складну структуру можливий завдяки механізму синхронізації - встановленню загального єдиного темпу еволюції всіх компонентів. Давньоанглійська мова (V - XI ст.) мала розвинуту систему флексій, які служили засобом зв'язку між словами у словосполученні та реченні, що зумовлювало фактично вільний порядок слів. Так, давньоанглійські прикметники мали категорію відмінка (п'ять відмінків), категорію роду (чол., жін., сер.), категорію числа (одн., множ.) і два типи відмінювання.

Вибір тієї чи іншої форми залежав від іменника, якому цей прикметник належав і з яким узгоджувався. У свою чергу, давньоанглійські іменники також мали граматичні категорії числа, відмінка, роду та цілу низку різновидів відмінювань у залежності від основ або основотвірних суфіксів. Кожна граматична категорія в кожному типі відмінювання маркувалася відповідними закінченнями, в тому числі й нульовими. У реченні ступінь когезії між давньоанглійськими іменниками і прикметниками був дуже високим і досягався частковим перекриттям, своєрідним дублюванням маркерів граматичних категорій, що виявлялося в узгодженні (у роді, числі і відмінку) розглядуваних частин мови. Напр.:

And forgyf ūn ūre (ACC.pl.) *gyltas* (ACC.pl.), *swā swā wē forgyfad*
ūrum (DAT.pl.) *gyltendum* (DAT.pl.) [Lord's Prayer, Matt.6],

В середньоанглійський період під сильним впливом скандинавських діалектів відбувся розпад колись складної системи закінчень іменників. З позицій синергетики граматична система англійської мови увійшла в стан нерівноваги, наближаючися до моменту загострення. За таких умов відбувається прискорення темпів змін як в окремих підсистемах, так і в системі в цілому. Підсистема іменників почала докорінно мінятися, що виявилось у різкому скороченні показників граматичних категорій. За невеликий історичний період (XI-XIIIст.) в основному стираються відмінності між слабкими і сильними типами відмін, а нерегулярні відміни (minor) до XV ст. поступово втрачають закінчення, і колись чотиривідмінкова система кінець кінцем перетворюється на двовідмінкову. Високодинамічний процес розпаду системи відмінювання іменників за ланцюговою реакцією спричинив неминучі зміни у відповідних системах прикметника, числівника, займенника (насамперед указівного). Функціонально навантажені флексії було втрачено, що зумовлювалося спільністю граматичних категорій (роду, числа, відмінка) як керівних параметрів граматичної системи мови. Для збереження життєздатності мовної системи в цілому та її підсистем зокрема необхідна синхронізація змін, що відбуваються в тісно пов'язаних компонентах системи. В синергетичному контексті синхронізацію можна інтерпретувати як один із механізмів самоорганізації системи, або як один із шляхів («сценаріїв») виникнення порядку з хаосу, коли структури, що швидко розвиваються (тобто у режимі із загостренням) «підтягують» до себе за темпами розвитку інші пов'язані з ними структури. Звідси і новий погляд на природу еволюційних процесів як на зміну темпів еволюції.

У реферованому дослідженні запропоновано погляд на еволюцію англійської мови як на зміну параметричного патерна цієї мегасистеми. За нашими спостереженнями, «вартувими» порядку системи виступають параметри керування - певні константи системи, які визначають конфігурацію станів розглядуваної системи в даний час або проміжок часу та «працюють» на збереження її функціональності. Точкою відліку в нашій роботі послужила лінгвістична теорія параметрів М. Бейкера, в основі якої лежить гіпотеза про те, що всі граматичні розбіжності між мовами викликані взаємодією обмеженої кількості дискретних факторів, тобто параметрів.

Вважаємо перспективним залучення теорії параметрів до діахронічних розвідок. Результати нашого дослідження свідчать, що в кожний момент свого існування мовна система характеризується певним параметричним патерном. Так, у давньоанглійській мові у сфері синтаксису словосполучення панували такі синтаксичні типи зв'язку, як узгодження і керування. Домінування цих типів відношень пояснюється особливостями морфології давньоанглійської мови і насамперед існуванням розвинутої системи флексій, які часто маркували декілька граматичних категорій одночасно. Проте кардинальні зміни у морфології спричинили переорганізацію параметричного патерна системи: панівні в давньоанглійській мові узгодження та керування поступаються в середньо-та ранньоніовоанглійський періоди приляганню. Як результат, значно зросла роль порядку слів у реченні. Отже, параметричний патерн системи змінився.

Параметричний патерн мовної системи, таким чином, не є застиглим утворенням, навпаки, це рухливий каркасний «візерунок», у якому параметри не просто співіснують, а взаємодіють один з одним. При цьому з плином часу «візерунок» може змінюватися, віддзеркалюючи зрушення в структурній організації мови та/або рух мовної системи у фазовому просторі.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає підстави сформулювати такі основні висновки:

1. Діахронічна лінгвосинергетика є новим і перспективним напрямом сучасної лінгвосинергетики, оскільки дає змогу перемістити проблему становлення складної мовної мегасистеми в центр дослідницького простору, відкриває нові можливості для опису та моделювання регулятивних процесів при самоорганізації системи. Опанування нових для філології принципів синергетичного аналізу уможливило внесення важливих доповнень у теорію еволюції мови як синергетичної системи.
2. Правомірність запропонованого в роботі напряму подальших наукових розвідок у галузі історії мови — діахронічної лінгвосинергетики - доводиться природою мови як синергетичної системи. Інтегрування ідей, методології та понятійного апарату синергетики в царину лінгвістичних студій виявляється плідним, оскільки значно розширює дослідницький простір і збагачує науку про мову новими методами і прийомами аналізу.
3. Спроба осмислити низку завдань, пов'язаних з побудовою моделі англійської мови як синергетичної системи, виявила суттєву прогалину в термінологічному апараті сучасної лінгвістики, вказала на негайну потребу внесення до категорійної мережі науки про мову окремих понять синергетики, а також уточнення деяких усталених лінгвістичних визначень. Зокрема, у ракурсі синергетичного світогляду в роботі запропоновано додати нові смисли в поняття «система мови», а саме - нестійкість, відкритість, нелінійність, фрактальність, кооперацію та ко-еволюцію її складників, тим самим поглиблюючи розуміння мови як синергетичної системи.
4. В рамках лінгвосинергетики як складової частини загальної теорії саморегульованих систем пропонуємо дефініцію мови як ієрархічно впорядкованої, нерівноважної, динамічної мегасистеми з нелінійною динамікою, еволюційний розвиток якої зумовлений змінами

параметрів порядку, виведенням систем і підсистем, що її утворюють, - через біфуркації та дисипації, а також нелінійну взаємодію із зовнішнім середовищем - на нові рівні організації, у нові відносно стійкі стани мегасистеми.

5. У роботі також обстоюється розуміння мови як нелінійної ієрархічно організованої безмасштабної мережевої структури, що віддзеркалює різноманітні відношення і валентні зв'язки між одиницями мови. Одним із виявів нелінійності системи є наявність вузлів-концентраторів як своєрідних системоутворювальних кластерів, що цементують систему в єдину цілісність.

6. Виходячи з розуміння мови як синергетичної мегасистеми, у роботі запропоновано і витлумачено поняття «фазовий простір мови», який утворюється певною кількістю станів, представлених п'ятьма основними типами граматичної організації (кореневим, аглютинативним, інкорпуючим, синтетичним і аналітичним). Теза про фазовий простір мови дає змогу пояснити відсутність «чистих» за типом мов, а також слугує ще одним доказом того, що мовна мегасистема знаходиться в стані нерівноважної самоорганізованої критичності.

7. В основі мовної організації лежить фрактальний принцип формотворення, що забезпечує інтеграцію компонентів системи мови як у межах окремого рівня, так і між суміжними рівнями системи. Зокрема, одним із патернів самоподібності виступає суб'єктно-предикатна структура.

8. Вивчення з нових позицій історичних змін у фонетичній системі англійської мови уможливило висновок про спрямований, ланцюговий характер цих змін. Запропоноване поняття простору станів фонетичної системи англійської мови дає підстави виявити і пояснити наявність траєкторій руху фонем і якісно-кількісну лімітацію такого пересування, що утримують систему від хаотичної зміни позицій її компонентів і сприяють збереженню функціональності цієї системи.

9. Розгляд історичної ретроспективи розвитку морфологічної композиції слів англійської мови виявив складну природу простого слова і висвітлив доцентрову динаміку морфемних швів. Зафіксовано тенденцію до ускладнення кореня, яка полягає в стягненні композити у лексему зі словотворчим афіксом, а також в атракції суфікса (рідше - флексії) кореневою морфемою та у подальшому їхньому злитті в основі слова.

10. Визначено, що для різних періодів історії англійської мови характерна специфічна констеляція зовнішніх факторів впливу. З-поміж цих факторів вирішальна роль належить міжмовним контактам. У роботі використано поняття «анізотропія» на позначення скалярної характеристики стійкості системи мови до впливу ззовні. Показано, що різним мовним рівням притаманний різний ступінь анізотропії, що пояснюємо наявністю своєрідних особливих взаємовідношень між компонентами цих рівнів. Зокрема, високий ступінь анізотропії лексичної підсистеми мови зумовлений кластерним типом когезії елементів, де кластери, будучи незамкненими утвореннями, мають потенціал до різновекторного розширення, що, у свою чергу, забезпечує динамічність і нелінійність словникового шару мови.

11. До механізмів еволюції англійської мови уналежнюємо зміну параметричного патерна мовної мегасистеми і синхронізацію темпів змін, що відбуваються у підсистемах мови. Синергетична концепція темпосвітів дає підстави представити англійську мову як інтеграцію ієрархічно організованих «різновікових» структур, що виникли в результаті попереднього розвитку, а еволюцію мови - як вирівнювання темпів змін компонентів і підсистем, які різняться ступенем своєї еволюційної «зрілості».

12. Глобалізація розглядається нами як новий етап у розвитку не лише нинішньої світової цивілізації, а й англійської мови. У роботі запропоновано доповнити традиційний поділ історії англійської мови *Old English - Middle English - Modern English* новим ланцюжком, а саме: *Global English*.

Рефероване дисертаційне дослідження закладає фундамент діахронічної лінгвосинергетики як нового напрямку філологічних розвідок, що віддзеркалює парадигмальні зрушення в сучасній науці, значно збагачує загальнолінгвістичний запас методів і методик аналізу і відкриває широкі перспективи поглибленого вивчення еволюції мовних феноменів. Вважаємо можливим визначити такі основні вектори подальших досліджень у рамках діахронічної лінгвосинергетики: хаос і порядок у процесі міжмовної інтерференції; варіативність мовної мегасистеми та її межі; розробка алгоритму прогнозування подальших змін в окремих підсистемах мови та в мовній мегасистемі в цілому; феномен «переключення коду» тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ГЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. *Домброван Т.И.* Язык в контексте синергетики. Монография. [Текст] / Т.И. Домброван. - Одесса: КП ОГТ, 2013. - 346 с. (19,93 др. арк.) (Єнікєєва С.М. Рецензія на монографію Домброван Т.І. «Язык в контексте синергетики» // Нова філологія. - № 55. - Запоріжжя: ЗНУ, 2013. - С. 252-253).
2. *Домброван Т.Н.* О комбинаторных потенциях глагола в современном английском языке [Текст] / Т.И. Домброван // Мова. Науково-теоретичний часопис. - Одеса, 1999. - С. 112-117. (0,3 др. арк.)
3. *Домброван Т.И.* О некоторых закономерностях синтаксической сочетаемости английского глагола [Текст] / Т.И. Домброван // Записки з загальної лінгвістики. - Вип. 1. — Одеса: Астропринт, 1999. - С. 95-99. (0,3 др. арк.).
4. *Домброван Т.І.* Валентність і сполучуваність як критерії встановлення семантичної структури дієслів об'ємної семантики (на матеріалі англійської мови) [Текст] / Т.І. Домброван // Вісник Харківського нац.ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія». - № 536. - Харків, 2001. - С. 53-59. (0,3 др. арк.).
5. *Домброван Т.І.* До проблеми виділення типів валентності дієслова: “Згорнута” валентність (на матеріалі англійської мови) [Текст] / Т.І. Домброван // Записки з романо-германської філології. - Вип. 12. - Одеса: Латстар, 2002. - С. 62-72. (0, 5 др. арк.).
6. *Домброван Т.І.* Конституенти речення на структурному та семантичному рівнях синтаксису (на матеріалі англійської мови) [Текст] / Т.І. Домброван // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія «Філологія». - 2002. - Т.5. - № 1. - С. 25-32. (0,5 др. арк.).

7. *Домброван Т.И.* К типологии валентности глагола: «погашенная» валентность [Текст] / Т.И. Домброван // Мова: Науково-теоретичний часопис. - 2002. - № 7. - С. 65-70. (0,4 др. арк.)
8. *Домброван Т.И.* Актуалізація синергетичного підходу в сучасних лінгвістичних дослідженнях [Текст] / Т.И. Домброван // Записки з романо-германської філології [ред. І.М. Колегаєва]. - Вип. 26. - Одеса: Фенікс, 2011. - С. 51-58. (0,46 др. арк.)
9. *Домброван Т.И.* Грамматикалізація в контексті лінгвосинергетики [Текст] / Т.И. Домброван // Науковий часопис Національного пед.ун-ту імені М.П. Драгоманова. - Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. - Вип. 6. - К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. - С. 75-79. (0,35 др. арк.)
10. *Домброван Т.И.* Діахронічна лінгвосинергетика: статус, задачі та основний поняттєвий і термінологічний апарат [Текст] / Т.И. Домброван // Сучасні дослідження з іноземної філології. 36. наук, праць, [відп.ред. Фабіан М.П.]. - Вип. 9. - Ужгород: ПП «Графіка», 2011. - С. 162-168. (0,4 др. арк.)
11. *Домброван Т.И.* История языка как объект синергетического анализа: к постановке проблемы [Текст] / Т.И. Домброван // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». - № 973. - Вип. 68. - Харків, 2011. - С. 30-34. (0,4 др. арк.)
12. *Домброван Т.И.* Синтаксическая деривация как синергетический процесс [Текст] Т.И. Домброван // Записки з романо-германської філології [ред. І.М. Колегаєва]. - Вип. 27. - Одеса: КП ОГТ, 2011. - С. 36-44. (0,46 др. арк.)
13. *Dombrovan T.* The Semantics of Modern English Personal Names of Celtic Origin [Текст] / Т. Dombrovan // Записки з ономастики. - Вип. 14. - Одеса: Астропринт, 2011. - С. 57-70. (0,54 др. арк.)
14. *Домброван Т.И.* Глобалізація і проблема сохранения національного языка (с позиций синергетического мировидения) [Текст] / Т.И. Домброван // Українознавчий альманах. - Вип. 9. - Київ-Мелітополь, 2012. - С. 344-347. (0, 38 др. арк.)
15. *Домброван Т.И.* Динамічна рекурентність як підґрунтя міжрівневої когерентності мовної мегасистеми [Текст] / Т.И. Домброван // Сучасні дослідження з іноземної філології. 36. наук, праць, [відп.ред. Фабіан М.П.]. - Вип. 10. - Ужгород: ФОП Бреза А.Е., 2012. - С. 86-95. (0,6 др. арк.)
16. *Домброван Т.И.* Лінгвосинергетика: от бинарности - к тернарности [Текст] / Т.И. Домброван // Слов'янський збірник (Збірник наукових праць). - К.: Видавничий дім.ДмитраБураго, 2012. - Вип. 17. - Ч. 2. - С. 341-348. (0, 38 др. арк.)
17. *Домброван Т.И.* Сочетаемость языковой единицы как экспликация безмасштабной сетевой структуры языка [Текст] / Т.И. Домброван // Наукові записки. Серія «Філологічна». - Вип. 26. - Острого: Вид-во Нац.ун-ту «Острозька Академія», 2012. - С. 88-92. (0,54 др. арк.)
18. *Домброван Т.И.* Синергетика в исторической ретроспективе: этапы становления и эволюция проблематики [Текст] / Т.И. Домброван // Наукові записки. Серія «Філологічна». - Вип. 30. - Острого: Вид-во Нац.ун-ту «Острозька Академія», 2012. - С. 195-199. (0,58 др. арк.)

19. *Домброван Т.И.* Фрактальный принцип организации языковой мегасистемы [Текст] / Т.И. Домброван // Нова філологія. Збірник наукових праць. - № 54. - Запоріжжя: ЗНУ, 2012. - С. 161-165. (0,5 др. арк.)
20. *Домброван Т.И.* Эволюция языка сквозь призму параметров управления [Текст] / Т.И. Домброван // Записки з романо-германської філології [ред. І.М. Колегаєва]. -Вип. 28. - Одеса: КП ОГТ, 2012. - С. 35-42. (0,46 др. арк.)
21. *Домброван Т.И.* Английский - язык-убийца? [Текст] / Т.И. Домброван // Записки з романо-германської філології [ред. І.М. Колегаєва]. - Вип. 2 (29). - Одеса: КП ОГТ, 2012. - С. 42-48. (0,4 др. арк.)
22. *Домброван Т.И.* Развитие языка как информационной синергетической системы [Текст] / Т.И.Домброван // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи і НАН України, Центр наукових досліджень і викладання іноз. мов; редкол.: А.Д. Белова (голов.ред.) та ін.- К., 2012. - С.83-90. (0,46 др. арк.)
23. *Домброван Т.И.* Лінгвосинергетика в кругу междисциплинарных направлений исследования языка [Текст] / Т.И. Домброван //А Наукові записки. Серія «Філологічна». - Вип. 35. — Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька Академія», 2013. - С. 96-101. (0,66 др. арк.)
24. *Домброван Т.И.* Экстралингвальные факторы эволюции языковой системы [Текст] / Т.И. Домброван // Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)». - Вип. 119. - Кіровоград: РВВ КДПУ імені В. Винниченка, 2013. - С. 44-48. (0,4 др. арк.)
25. *Домброван Т.И.* Синхронізація темпиров в грамматической системе английского языка [Текст] / Т.И. Домброван // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Філологічні науки». - Книга 1. - Ніжин: НДУ імені М. Гоголя, 2013. - С. 288-296. (0,6 др. арк.)
26. *Домброван Т.И.* Фрактальность как фундаментальное свойство языковой материи / Т.И. Домброван // Записки з романо-германської філології [ред. І.М. Колегаєва]. - Вип. 30. - Одеса: КП ОГТ, 2013 - С. 57-67. (0,5 др. арк.)
27. *Домброван Т.И.* Глоттогенез с позиций синергетики [Текст]/ Т.И. Домброван // Сучасні дослідження з іноземної філології. 36. наук, праць, [відп. ред. Фабіан М.П.] - Вип. 11. - Ужгород, 2013. - С. 86-97. (0,67 др. арк.)
28. *Домброван Т.И.* Моделирование истории языка как синергетического процесса: постановка проблемы [Текст] /Т.И. Домброван // Нова філологія. Збірник наукових праць. - № 59. - Запоріжжя: ЗНУ, 2013. - С. 10-15. (0,5 др. арк.)
29. *Домброван Т.И.* Аплікативний потенціал синергетичної парадигми в лінгвістиці [Текст] //Studia Philologica (Філологічні студії): 36.наук.праць/ ред.колег.: І.Р. Буніятова, Л.І. Белехова, О.Є. Бондарева [та ін.]. — К.: Київ.ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. - В и п. 1.-С. 79-84. (0,45 др. арк.)
30. *Домброван Т.И.* Синергетика як нова методологічна основа сучасних лінгвістичних студій [Текст] / Т.И. Домброван // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: 36. наук, праць. — Вип. 3. - В 2-х ч. - 4.1. - Хмельницький: ХНУ, 2007.-С. 178-180.
31. *Домброван Т.И.* Язык как объект синергетического анализа.[Текст] / Т.И.Домброван // «Приоритетные направления лингвистических исследований:

общетеоретические, когнитивные, коммуникативно-прагматические и функционально-грамматические аспекты языка»: коллективная научная монография [под ред. А.Г. Бердниковой]. - Новосибирск: Изд-во «СибАК», 2013.—С. 11-44. (2 др. арк.)

32. *Dombrovan T.* Linguosynergetics: Language as a Synergetic System // 'European and Russian Literature: Modern Problems of Study'. - V. 2 / Ed. by M. Asper. - Stuttgart: ORT Publishing Monograph Series № 2, 2013. - PP. 44-55. (1 др. арк.)

33. *Домброван Т.И.* Что дает синергетика науке о языке? / Т.И. Домброван // Jazyk a kultura. Cislo 12/2012. Научный интернет журнал Центра исследования лингвокультурологии и переводоведения Филологического фак-та Прешовского ун-та, г. Прешов, Словакия. (0,37 др. арк.). <http://Av ww.tT.unipo.sk/iak/rus/actualnecislo r.html>

34. *Домброван Т.И.* Валентносопряженные категории глагола [Рекет] / Т.И. Домброван // Научно-практический журнал «Апробация». - М.: НИЦ Апробация, 2013. - № 1. - С. 44-52. (0,87 др. арк.)

35. *Домброван Т.И.* Типологический переход в истории английского языка как движение по пространству состояний языковой системы [Текст] // Человек. Язык. Культура: Сб. научн. статей, посвящ. 60-летию юбилею профессора В.И. Карасика. - В 2х ч. /Отв. соред. В.В. Колесов, М.Влад. Пименова, В.И. Теркулов. - Серия «Концептуальный и лингвальный миры». Вып. 2,- Ч. I. - К.: Изд. дом Д. Бураго, 2013. - С. 249-256. (0,55 др. арк.)

36. *Домброван Т.И.* Динамика параметрического паттерна языка как проявление языковых изменений [Текст] / Т.И. Домброван // Jazyk a kultura. Cislo 14/2013. Научный интернет журнал Центра исследования лингвокультурологии и переводоведения Филологического фак-та Прешовского ун-та, г. Прешов, Словакия. (0,54 др. арк.). Режим доступа: <http://www.ff.unipo.sk/iak/rus/actualnecislo r.html>

37. *Домброван Т.И.* Синергетичний підхід до вивчення історії мови [Текст] /Т.И. Домброван //«Мова. Культура. Комунікація: Семіосфера у динаміці»: Матер.ІІ Міжнар. наук. конф. (Чернігів, ЧНПУ, 28 квітня 2011). - Чернігів: ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, 2011. - С. 69-72.

38. *Домброван Т.И.* Система языка как фрактальное образование [Текст] / Т.И. Домброван // III Междунар. научно-практич. конф. «Грани современной науки» (Краснодар, 20 октября 2012 г.). - Краснодар, 2012. - С. 87-92 (0,37 др.арк.).

39. *Dombrovan T.* Linguistic Synergetics: A hopeful look towards future // European Science and Technology: 3rd International research and practice conference (Munich, October 30th, -31st, 2012). - vol. II. - Publ. Office Vela Verlag Waldkraiburg - Munich, Germany, 2012. - PP. 116-118 (0,2 др. арк.).

40. *Домброван Т.И.* Язык как синергетическая система [Текст] / Т.И. Домброван // «Перспективы развития современной филологии»: Матер. VI междунар. научн. конф. (Санкт-Петербург, 10 ноября 2012 г.). - Петрозаводск: ПетроПресс, 2012. -С. 109-113 (0,16 др. арк.).

41. *Домброван Т.И.* Лингвосинергетика: новый взгляд на процессы грамматикализации (на материале английского языка) [Текст] / Т.И. Домброван // VIII Междунар. научно-практич. конфер. «Филология и лингвистика: современные тренды и перспективы исследования»

(Краснодар, 20 ноября 2012 г.). - Краснодар: АНО ЦСПИ «Премьер», 2012. - С. 40-44 (0,25 др. арк.).

42. *Домброван Т.И.* Изучение истории языка с позиций постнеклассической научной парадигмы [Текст] / Т.И. Домброван // Perspektywy rozwoju nauki: Gdansk 28.11.2012-30.11.2012. - Gdansk, 2012. - С. 48-52 (0,33 др. арк.).

43. *Домброван Т.И.* В защиту лингвосинергетики [Текст] / Т.И. Домброван // Матер. Всеукр. науково-практ. конф. «Сучасна германістика: теорія і практика» (Дніпропетровськ, 7-8 листопада 2012).- Дніпропетровськ, 2012. -С. 31-32.

44. *Домброван Т.И.* Синтаксическая деривация с позиций лингвосинергетики [Текст] / Т.И. Домброван //«Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація»: Тези допов. XI наук. конф. з міжнар. участю. - Х.: ХНУ, 2012. -С. 77-79.

45. *Домброван Т.И.* Аплікативність методологічних принципів синергетики при навчанні діловому мовленню студентів вищої школи [Текст] / Т.И. Домброван // Сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі: інтерактивні технології навчання: Матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, КПІ, 15 січня 2013р.). - К.: НТУУ «КПІ», 2013. -С. 34-36.

46. *Домброван Т.И.* Перспективні напрями розвитку лінгвістичної синергетики [Текст] / Т.И. Домброван // «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація»: Тези допов. XII наук. конф. з міжнар. участю. - Х.: ХНУ, 2013. - С.90-91.

47. *Dombrovan T.I.* Reanalysis as a mechanism of syntactic change //«Лінгвістика. Комунікація. Освіта». Матеріали VI Всеукр. наук.-практич. конф. (Луганськ, 14-15 березня 2013). - Луганськ: ЛДАКМ, 2013. - С. 90-92.

48. *Dombrovan T.* Language learning as a synergetic process //«Актуальні проблеми іноземної мови професійного спрямування». Матер. XI міжнар. наук.- практич. конфер. (КНУ ім.Тараса Шевченка, 5 квітня 2013).-К.: ІМВ, 2013.- С. 151.

49. *Dombrovan T.I.* The history of the English language: A problem of appropriate division into periods // Філологія XXI століття: Теорія, практика, перспективи. II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференція (Одеса, 24 квітня 2013).

50. *Домброван Т.И.* Диахроническая лингвосинергетика - новый подход к исследованию эволюции языка [Текст] / Т.И. Домброван // «Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика»: Матер. міжнар. наук. конф.(Київ.ун-т імені Бориса Грінченка, 10-12 жовтня 2013 р.). - К.: Київ, ун-т імені Бориса Грінченка, 2013.-С. 137-141.

51. Домброван Т.И. Загальнотеоретичний курс англійської мови як другої іноземної. Курс лекцій - Вінниця: Нова книга, 2009. - 128 с. (7,47 др. арк.)

АНОТАЦІЯ

Домброван Т.И. Синергетична модель розвитку англійської мови. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 - германські мови. - Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Одеса, 2014.

В дисертації розроблено принципово новий напрям дослідження проблем еволюції мови - діахронічну лінгвосинергетику, об'єктом вивчення якої є перехідні явища в мові, мовна система в стані критичності її розвитку, в так званому режимі з загостренням. У роботі окреслено предметну сферу діахронічної лінгвосинергетики і систему методологічних принципів дослідження, визначено категорійний апарат нової, процесуально зорієнтованої метамови аналізу. Розкрито й описано синергетичні властивості англійської мови. Доведено, що в основі мовної організації лежить фрактальний принцип формотворення, що забезпечує інтеграцію компонентів системи мови. Визначено та запропоновано для введення до наукового обігу поняття «фазовий простір мови», поняття «простір станів фонетичної системи».

Залучення принципів синергетичного аналізу уможливило розбудову якісно нової концепції мовного розвитку. До механізмів еволюції англійської мови уналежнюємо зміну параметричного патерна мовної мегасистеми і синхронізацію темпів змін, що відбуваються у підсистемах мови.

Ключові слова: англійська мова, діахронічна лінгвосинергетика, механізми еволюції мови, мовна система, синергетична система, фазовий простір мови.

АННОТАЦИЯ

Домброван Т.Н. Синергетическая модель развития английского языка.-
На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.02.04 - германские языки. - Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова, Одесса, 2014.

В диссертации разработано принципиально новое направление исследования проблем эволюции языка - диахроническая лингвосинергетика, объектом изучения которой стали переходные явления в языке, языковая система в состоянии критичности её развития, в так называемом режиме с обострением. В работе очерчены предметная сфера диахронической лингвосинергетики и система методологических принципов исследования, определен категориальный аппарат нового, процессуально ориентированного метаязыка анализа. Вскрыты и описаны синергетические свойства английского языка. Доказано, что в основе языковой организации находится фрактальный принцип формообразования, обеспечивающий внутри- и межуровневую интеграцию компонентов системы языка. Определены и введены в научный обиход понятия «фазовое пространство языка», «пространство состояний фонетической системы».

Применение принципов синергетического анализа позволило построить качественно новую концепцию языкового развития. К механизмам эволюции английского языка относим изменения параметрического паттерна языковой метасистемы и синхронизацию темпов изменений, происходящих в подсистемах языка.

Ключевые слова: английский язык, диахроническая лингвосинергетика, механизмы эволюции языка, языковая система, синергетическая система, фазовое пространство языка.

SUMMARY

Dombrovan T.I. A Synergetic Model of the English Language Development. -
Manuscript.

Thesis for a Doctoral Degree in Philology. Speciality 10.02.04 - Germanic languages. - Odessa I.I. Mechnikov National University, Odessa, 2014.

The thesis advances a new multidisciplinary research approach within linguistic synergetics - diachronic linguosynergetics, focusing on principles and mechanisms of language change and development, and employing methodological integrity of philosophy, linguistics and synergetics. The main aim of diachronic linguosynergetics is seen in capturing language in the state of change, when the language system follows a non-linear path, through numerous fluctuations and dissipation leading out of chaos to order and stability. Diachronic linguosynergetics also aims at revealing and understanding the main laws of language evolution - the emergence of language, peculiarities of language non-linear development (gradual at times and sometimes precipitous), coherent behavior of its components and subsystems, the impact of external factors (including language contacts) on language structure, and the like.

The thesis argues that human language is a complex synergetic megasystem, which changes and develops in compliance with the universal principles of the complex system's behavior revealed within the theory of synergetics. Synergetic systems are defined as multi-component systems characterized by complex behavior of their parts and sub-systems. From the perspective of the proposed approach, human language is considered an open, dynamic, non-linear, self-organizing system with all its hierarchical subsystems and elements coherently interconnected and controlled by governing parameters. 'Openness' should be understood in the functional aspect, i.e. as the ability of the system to interact with other systems, whatever their nature is. The 'open' character of language manifests itself in reflecting the social, economic, political and cultural life of the society, as well as the scientific and technological advances of the time. Besides reflecting, language transmits the new notions by saving them in its lexical depository. The open character of language presupposes its dynamism. The research has revealed that various language subsystems can be characterized by a certain degree of anisotropy as a system's scaled property of being heterogeneously influenced when acted upon from outside. Variation of anisotropic degree within language subsystems reflects the system's ability either to withstand or yield to outer impact.

Special emphasis is laid on a variety of change rates on different language levels. This gives every reason to believe that language is a complex non-linear system characterized by a variety of tempo regimes of changes. The thesis argues that one of the mechanisms of the system's self-organization is synchronization of tempo regimes within language sub-systems. Moreover, language rhythm is changeable. Due to the 'openness' of the system, non-linguistic factors do impact the evolutionary process, thus accelerating changes, making the essential parameters unstable, forcing the system to fluctuate and seek new attractors in order to establish new balanced states.

The present thesis has adopted and further developed the understanding of language as a non-linear scale-free network, reflecting intermixture of element connections, it claims that any language

has its own space of states, represented by the main morphological (topological) types of organization (agglutinating, analytic, inflectional, polysynthetic or incorporating, and isolating or root). We suggest that under certain conditions a language is able to move along this space, changing its grammatical structure. This research claims that at any given moment the language system can be characterized by a peculiar pattern of order parameters, or macroscopic variables, governing the behavior of the microscopic parts by the 'slaving principle'. An alternation within the parameter pattern triggers instability within the system and signals change in language structure. Moreover, it may cause reconstruction of either sub-systems or the whole system, thus indicating a possibility for the system to enter a new state.

A close examination of historical changes in English within different language levels indicates that language never changes chaotically but has an underlying order. On this basis we assert that the phonetic system of English (and apparently, of any other language) has a specific *space of states*, which provides directed chainlike mode of micro- and macro changes without positional skipping and contributes to preserving functional capability of the given system.

The overall exploration of structural organization of the English language casts light on fractality as one of main principles of intra- and inter-level integrity of language elements. The research has shown that a subject-predicate syntactic structure (S -P) should be viewed as a pattern of cross-level self-similarity.

The research into historical development of morphological composition of English words has revealed "the complex nature of the simple" and disclosed centripetal dynamics of morphemic boundaries, as well as a tendency for the root morpheme to become complicated, in particular.

However, linguosynergetics is not entirely past-oriented. Knowledge of mechanisms and principles of language change can help to foresee the variety of potential states of the analyzed complex system and to anticipate the behavior of the latter in the future. From the present findings globalization can be viewed as a new stage not only in the development of human society but in the history of the English language as well. We suggest that Global English should be considered as a new phase state of the English language system. The process of globalization which seems to have covered many, if not all, aspects of today's life, brings up the problem of the so-called "language ecology" which implies, first and foremost, saving one's own identity by maintaining cultural traditions and language. The thesis focuses on the linguistic aspect of globalization. Changes in the language-scape of the planet, as well as the role of the English language in them, are analyzed through synergetic methodology.

Diachronic linguosynergetics is capable of addressing a broad range of issues concerning language change. It sheds new light on language development and permits better descriptions of phase transitions, or reconfigurations, of language as a synergetic megasystem.

Key words: the English language, diachronic linguistic synergetics, language system, synergetic system, phase space, mechanisms of language change.

Підписано до друку 05.12.2013 р.
 Формат 60x84/16. Обсяг 2,3 ум. друк. арк. Обл. вид. арк. 1,9.
 Друк офсет. Папір офсет.
 Зам. 3733. Тираж 100 прим.
 Надруковано в КП "Одеська міська друкарня"
 м. Одеса, вул. Пантелеймонівська, 17